

Міністерство освіти і науки України

Полтавський державний педагогічний університет імені В.Г.Короленка

Історичний факультет

Кафедра всесвітньої історії та методики викладання історії

Затверджено на засіданні кафедри
всесвітньої історії та методики викладання історії
20 листопада 2007 р., протокол № 7.

Рекомендовано до друку вченою радою
Полтавського державного педагогічного
університету імені В.Г.Короленка
29 листопада 2007 р., протокол № 4.

ІСТОРІЯ СЛОВ'ЯНСЬКИХ НАРОДІВ ***(ЧАСТИНА I)***

для студентів II курсу

Шифр, назва спеціальності:

Напрямок підготовки: 0101 Педагогічна освіта.

Спеціальність: Педагогіка і методика середньої освіти. Історія.

Спеціалізація “Суспільствознавство”.

Спеціальність: Педагогіка і методика середньої освіти. Історія.

Спеціалізація “Правознавство”.

Спеціальність: Педагогіка і методика середньої освіти. Історія.

Спеціалізація “Географія”.

Розробник: кандидат історичних наук, доцент Лахно О.П.

Полтава — 2010

© Лахно О.П., 2010

2.1. Змістовий модуль №1

“РАННЯ ІСТОРІЯ СЛОВ’ЯН І ПЕРШІ СЛОВ’ЯНСЬКІ ДЕРЖАВИ — БОЛГАРІЯ І КИЇВСЬКА РУСЬ”

ТЕМА 1.1. Вступ до курсу

Зміст теми:

Предмет, характер, структура, тривалість, територіальні та хронологічні рамки курсу. Завдання курсу.

Історична слов’яністика в руслі наукового гуманітарного знання. Міждисциплінарний характер досліджень у галузі наукової слов’яністики. Історична слов’яністика серед інших слов’яністичних дисциплін. Місце курсу в системі історичної освіти.

Роль східних, західних і південних слов’ян у європейському та світовому історичному процесі.

Рекомендована навчальна література. Характеристика найважливіших джерел. Вивчення слов’янської історії вітчизняними вченими. Огляд синтетичних праць.

Форми звітності й контролю. Основні вимоги до опанування курсу.

Види навчальної діяльності студентів:

А) Лекція: Вступ до курсу (2 год.).

Б) Семінарське заняття не передбачене робочим планом.

В) Самостійна робота не передбачена робочим планом.

* * *

ТЕМА 1.2. Походження та рання історія слов’ян

Зміст теми:

Глотогенез і етногенез слов’ян. Етнічна самосвідомість як важливий чинник етногенетичного процесу. Основні проблеми вияву та наукової інтерпретації історичних джерел з історії походження слов’ян як особливої мовної та етнічної спільноти в просторі давньої Європи.

Ранньослов’янський етнос у найдавніший період своєї історії: первісний ареал проживання, господарський лад, соціальна організація, мова, релігія та культура. Його подальша історична доля.

Проблема походження слов’ян: наукова дискусія про прабатьківщину слов’ян, основні теорії етногенезу. Формування етноніму (венеди, анти, склавіни, хорвати, серби) та його сучасний стан. Наукові, політичні, ідеологічні аспекти в дискусії про походження етноніму “слов’яни”.

Велике переселення народів і початок розселення слов’ян у місця їх пізнішого проживання. Основні напрямки, імовірні причини та характер

слов'янської експансії в період раннього середньовіччя.

Письмові джерела, археологічні матеріали, лінгвістичні дані про ранню історію слов'ян та їх розселення на теренах Європи.

Землеробство як основа господарської діяльності слов'ян. Розвиток ремесла та торгівлі. Суспільний лад слов'ян. Особливості релігійного життя. Військова справа та її роль у зміцненні слов'янських племен. Характерні риси культури та повсякденного побуту слов'ян. Остаточне розмежування слов'янських племен на східних, західних і південних.

Види навчальної діяльності студентів:

А) Лекція: Походження та рання історія слов'ян (4 год.).

Б) Семінарське заняття не передбачене робочим планом.

В) Завдання для самостійної роботи студентів (2 год.).

* * *

ТЕМА 1.3. Розселення слов'ян на Балканському півострові

Зміст теми:

Дії слов'ян проти балканських володінь Східної Римської імперії (Візантії): від перших нападів до масової колонізації. Утвердження аварів на Середньому Дунаї та утворення Аварського каганату. Слов'яни та Аварський каганат.

Падіння влади Візантії та розселення слов'ян на Балканському півострові. Доля автохтонного (ранньовізантійського) населення Балканського півострову. Походження середньовічних влахів і албанців та основні віхи їх історії в епоху середньовіччя.

Особливості слов'янської колонізації Балканського півострова. Напрямки розселення слов'янських племен.

Перехід слов'ян до мирного освоєння захоплених територій на Балканах. Розвиток контактів із залишками автохтонного населення та уцілілими візантійськими центрами. Початок визрівання умов і передумов для виникнення власної державності. Соціально-політична організація слов'ян на колишніх візантійських землях («словинії»).

«Візантійська Реконкіста» та відновлення влади імперії над частиною земель Балканського півострову. Політика Візантії відносно підкорених слов'ян і поява слов'янського населення у Малій Азії. Історична доля слов'янського населення Візантії.

Види навчальної діяльності студентів:

А) Лекція: Розселення слов'ян на Балканському півострові (2 год.).

Б) Семінарське заняття не передбачене робочим планом.

В) Завдання для самостійної роботи студентів (2 год.).

ТЕМА 1.4. Розвиток східних слов'ян до утворення давньоруської держави

Зміст теми:

Особливості етногенезу та глотогенезу східних слов'ян. Їх розселення та взаємодія з неслов'янськими етносами. Господарський лад і побут давніх східних слов'ян.

Ранні політичні об'єднання у східних слов'ян. Остаточне розселення східнослов'янських племен. Боротьба Півночі та Півдня.

Визрівання передумов і причин для утворення давньоруської держави — Київської Русі. Проблема походження терміну «Русь» в історіографії.

Види навчальної діяльності студентів:

А) Лекція: Розвиток східних слов'ян до утворення давньоруської держави (4 год.).

Б) Семінарське заняття №1-2: Еволюція східних слов'ян у додержавний період (4 год.).

В) Завдання для самостійної роботи студентів (2 год.).

* * *

ТЕМА 1.5. Перша Болгарська держава

Зміст теми:

Протоболгари, хан Аспарух і утворення середньовічної болгарської держави. Болгаро-візантійське суперництво у боротьбі за підкорення балканських слов'ян. Територіально-політична експансія та внутрішня консолідація Болгарської держави. Становлення єдиної військово-адміністративної та судової організації на територіальній основі.

Прийняття християнства та становлення єдиної й самостійної церковної організації (Болгарська архієпископія). Вхідження в орбіту церковного та культурного впливу Візантії й засвоєння Кирило-Мефодіївської традиції. Проголошення царства й патріархії.

Перший культурний розквіт на шляху освоєння та відтворення основних досягнень візантійської церковної культури («Преславська цивілізація»). Формування болгарської (слов'яно-болгарської) середньовічної народності.

Ослаблення болгарської держави та початок візантійського завоювання. Рух комітопулів і возвеличення царя Самуїла («Самуїлова держава»). Остаточне падіння I Болгарського царства та візантійське завоювання Болгарії. Богомільський рух.

Види навчальної діяльності студентів:

А) Лекція: Перша Болгарська держава (2 год.).

Б) Семінарське заняття №3-4: Болгарська держава у VII-XII ст. (4 год.).

В) Завдання для самостійної роботи студентів (2 год.).

* * *

ТЕМА 1.6. Еволюція давньоруської держави (IX-XIII ст.)

Зміст теми:

Становлення ранньої давньоруської держави східних слов'ян. Формування території та державного ладу. Криза середини X ст. і реформи Ольги. Святослав-Завойовник.

Нова смуґа й утвердження в Києві Володимира. Його реформи та прийняття християнства, наслідки.

Епоха Ярослава Мудрого. Друга смуґа на Русі. Борис і Гліб. Боротьба Ярослава з Мстиславом Тмутараканським і нове об'єднання Русі. Розквіт держави Ярослава. Церква та релігія. Митрополит Іларіон. Печерські святителі. Становлення ранньофеодальних відносин. Державна влада. Міста. Торгівля. Військо. Від язичницьких бунтів до соціального протесту.

Міжусобиці на Русі. Бунт Олега Гориславича і нові князівські чвари. Початок військової діяльності Володимира Мономаха. Трагедія 1096-1097 рр. Хрестовий похід у степ 1111 р. Повстання 1113 р. і епоха Володимира Мономаха.

Смерть Мстислава Великого та початок нової кризи. Політична роздробленість Київської Русі. Утворення на території Русі князівств-держав: Київське князівство, Чернігівське та Сіверське князівства, Галицько-Волинське князівство, Великий Новгород, Володимиро-Суздальське князівство та ін.

Культура Русі: зародження, писемність, освіта, архітектура, мистецтво та побут. Музика.

Види навчальної діяльності студентів:

А) Лекція: Еволюція давньоруської держави (IX-XII ст.) (4 год.).

Б) Семінарське заняття №5-6: Київська Русь — держава східних слов'ян (IX-XII ст.) (4 год.).

В) Завдання для самостійної роботи студентів (2 год.).

ТЕМА 1.7. Друге Болгарське царство

Зміст теми:

Візантійська адміністрація в болгарських землях і становище місцевого населення. Болгарська Охридська архієпископія. Її значення для збереження Кирило-Мефодіївської традиції та історична доля. Збереження болгарських культурно-політичних традицій і великі антивізантійські виступи XI ст.

Криза та початок розпаду Візантійської імперії. Повстання братів Асенів і відновлення середньовічної Болгарської держави.

IV хрестовий похід, захоплення хрестоносцями Константинополя і розпад Візантійської імперії. Відроджена Болгарія між «греками» і «латинянами» у боротьбі за «візантійський спадок». Відновлення царства та патріархії.

Подальше ослаблення Болгарії: зовнішні загрози, династичні суперечки, соціальні конфлікти, розвиток локального сепаратизму та територіальні втрати.

II Болгарське царство напередодні османського завоювання: тимчасова стабілізація й останній культурний розквіт на основі церковного зближення з Палеологівською Візантією, відновлення удільного сепаратизму та розпад єдиної держави.

Битва на Мариці та встановлення залежності від османської держави. Османське завоювання та остаточне падіння середньовічної Болгарської держави.

Види навчальної діяльності студентів:

А) Лекція: Болгарія в період розвитку феодалізму. II Болгарське царство (2 год.).

Б) Семінарське заняття №7: Друге Болгарське царство (2 год.).

В) Завдання для самостійної роботи студентів (2 год.).

* * *

2.2. Питання для самоконтролю та модульного контролю студентів із змістового модуля №1

1. Визначте предмет і завдання слов'янознавства.
2. Розкрийте місце слов'янознавства в системі історичної освіти.
3. Проаналізуйте первісний ареал проживання ранньослов'янського етносу.
4. Охарактеризуйте господарський лад давніх слов'ян.
5. З'ясуйте особливості соціальної організації первісних слов'ян.
6. Назвіть особливості мови, релігії та культури давніх слов'ян.
7. Охарактеризуйте основні теорії етногенезу давніх слов'ян.
8. Визначте особливості формування етнонімів для позначення слов'янських народів.
9. Визначте роль слов'ян у «Великому переселенні народів».
10. Назвіть причини та характер слов'янської експансії в період раннього середньовіччя.
11. Проаналізуйте хід масової колонізації Балканського півострова.
12. Охарактеризуйте взаємини слов'ян із Аварським каганатом.
13. Визначте долю автохтонного населення Балканського півострова.
14. Зробіть аналіз соціально-політичної організації «словіній».
15. Охарактеризуйте т.зв. «Візантійську Реконкісту» на Балканах.
16. Визначте особливості етногенезу та розселення східних слов'ян.
17. Дослідіть ранні політичні об'єднання у східних слов'ян.
18. Визначте передумови та причини утворення Київської Русі.
19. З'ясуйте проблему походження терміну «Русь».
20. З'ясуйте роль протоболгар в утворенні середньовічної болгарської держави.
21. Зазначте особливості прийняття християнства в Болгарії.
22. Проаналізуйте процес проголошення царства й патріархії в Болгарії.
23. Розкрийте особливості розквіту I Болгарського царства.
24. Охарактеризуйте початок візантійського завоювання болгарської держави.
25. Проаналізуйте богомільський рух у Болгарії.
26. Проаналізуйте процес виникнення давньоруської держави східних слов'ян.
27. Визначте особливості формування території Київської Русі.
28. Охарактеризуйте державний лад Київської Русі.
29. Проаналізуйте реформи княгині Ольги.
30. Дайте характеристику діяльності Святослава Завойовника.
31. Проаналізуйте реформи Володимира Великого.
32. Визначте особливості прийняття християнства східними слов'янами.
33. Дайте характеристику епосі Ярослава Мудрого.
34. Проаналізуйте текст «Руської Правди» та встановіть її місце в історії Русі.
35. Дайте характеристику бунту Олега Гориславича на Русі.
36. Проаналізуйте військову діяльність Володимира Мономаха.

37. Дайте характеристику повстанню 1113 р. у Київській Русі.
38. Проаналізуйте державницьку діяльність Володимира Мономаха.
39. Політична роздробленість Київської Русі: Київське князівство.
40. Політична роздробленість Київської Русі: Чернігівське та Сіверське князівства.
41. Політична роздробленість Київської Русі: Галицько-Волинське князівство.
42. Політична роздробленість Київської Русі: Великий Новгород.
43. Політична роздробленість Київської Русі: Володимиро-Суздальське князівство.
44. Дайте характеристику писемності та освіти в Київській Русі.
45. Проаналізуйте особливості архітектури, мистецтва та музики в Київській Русі.
46. Визначте передумови та причини визволення Болгарії від візантійського панування.
47. Проаналізуйте хід і наслідки повстання братів Асенів.
48. З'ясуйте роль відновлення царства та патріархії в Болгарії для історії південних слов'ян.
49. Проаналізуйте причини, хід і наслідки повстання Івайло.
50. Простежте процес встановлення залежності болгарських земель від османської держави.

2.3. Змістовий модуль №2

“БАЛКАНСЬКІ СЛОВ’ЯНИ В ДОБУ СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ”

ТЕМА 2.1. Сербські землі в період раннього середньовіччя.

Держава Неманичів

Зміст теми:

Поява сербів на Балканському півострові та утворення перших сербських князівств. Сербські землі між Аварським каганатом, Візантією та I Болгарським царством. Зетська держава у боротьбі за звільнення від візантійської опіки.

Возвеличення Стефана Немані та становлення єдиної середньовічної Сербської держави під владою династії Неманичів. Здобуття повної державної незалежності та проголошення королівства. Св. Савва Сербський і утворення самостійної церковної організації (Сербська архієпископія). Підйом сербської культури на шляху освоєння візантійського та болгарського спадку. Формування середньовічної сербської народності.

Розквіт Сербської держави Неманичів і її територіально-політична експансія. Стефан Душан і його завоювання. «Законник» Стефана Душана. Проголошення царства та патріархії.

Розпад держави царя Душана та виокремлення Моравської Сербії серед інших сербських державних утворень. Битва на Косовому полі й встановлення залежності від Османської держави. Битва біля Анкари, оформлення деспотовини та останній розквіт середньовічної Сербії.

Падіння Сербської деспотовини та остаточне встановлення османського панування у сербських землях.

Види навчальної діяльності студентів:

A) Лекція: Серби в період раннього середньовіччя. Держава Неманичів (2 год.).

B) Семінарське заняття №8: Сербська держава Неманичів (2 год.).

B) Завдання для самостійної роботи студентів (2 год.).

* * *

ТЕМА 2.2. Середньовічна Боснія та основні віхи її історії

Зміст теми:

Боснія серед сербських князівств періоду раннього середньовіччя. Установлення сюзеренітету над Боснією з боку Угорського королівства. Особливості політико-адміністративної, церковної та культурної ситуації. Відособлення Боснії від сусідніх сербських областей. Питання про формування середньовічної боснійської народності.

Краль Твртко та розквіт середньовічної Боснійської держави. Її подальше ослаблення та фактичний розпад. Герцог Стефан Вукчич Косача та його володіння. Османське завоювання Боснії та Герцеговини.

Види навчальної діяльності студентів:

А) Лекція: Середньовічна Боснія та основні віхи її історії (1 год.).

Б) Семінарське заняття №9: Боснійська держава Твртко (2 год.).

В) Завдання для самостійної роботи студентів (1 год.).

* * *

ТЕМА 2.3. Основні етапи розвитку середньовічної Хорватії

Зміст теми:

Поява хорватів на Балканському півострові. Хорватські землі між Аварським каганатом, франками та Візантією. Перші слов'янські князівства.

Становлення середньовічної Хорватської держави. Затвердження християнства та входження в орбіту церковно-політичного та культурного впливу Риму й західного християнства. Проникнення Кирило-Мефодіївської традиції. Князь Томислав і розквіт ранньосередньовічної Хорватії. Становлення середньовічної хорватської народності. Проблема приєднання Славонії та стабілізації хорватського етнополітичного ареалу.

Подальше ослаблення Хорватії. Король Дімітрій Звонімір і перехід Хорватії під владу Угорського королівства. Землі Хорватії та Славонії у складі середньовічної Угорщини. Особливості політико-адміністративної, церковної та культурної ситуації. Становлення станової організації та режиму станової монархії.

Зростання османської загрози, битва біля Мохача та османське завоювання. Перехід частини угорських і хорватських володінь ("залишки залишків") під владу австрійських Габсбургів.

Види навчальної діяльності студентів:

А) Лекція: Еволюція середньовічної Хорватії (1 год.).

Б) Семінарське заняття №10: Держава Трпимировичів (2 год.).

В) Завдання для самостійної роботи студентів (1 год.).

* * *

ТЕМА 2.4. Далматинські міста в середні віки. Чорногорія

Зміст теми:

Міста та фортеці Далматинського узбережжя між Візантією та слов'янами у період раннього середньовіччя. Відновлення та зміцнення церковних зв'язків із Римом.

Падіння візантійської влади в Далмації та становлення комунального устрою. Далматинські міста, сусідні держави та середземноморська торгівля.

Особливості політико-адміністративної, господарсько-економічної, конфесійно-культурної та етномовної ситуації.

Встановлення венеціанського панування в Далмації. Дубровнік під сюзеренітетом Османської імперії.

Словенські землі в середньовічну добу. Господарство. Культура.

Чорногорія в X-XV ст. Особливості розвитку економіки. Народні рухи. Культура.

Види навчальної діяльності студентів:

А) Лекція: Далматинські міста в середні віки (2 год.).

Б) Семінарське заняття №11: Чорногорія в X-XV ст. (2 год.).

В) Самостійна робота не передбачена робочим планом.

* * *

ТЕМА 2.5. Культура балканських слов'ян в епоху середньовіччя

Зміст теми:

Процеси державно-політичної, конфесійно-культурної та етномовної інтеграції й диференціації. Значення середньовічних християнських конфесійно-культурних традицій для розвитку етнокультурної диференціації балканських слов'ян. Візантійсько-православна конфесійно-культурна традиція та середньовічна візантійсько-православна спільнота.

Культура середньовічних слов'янських країн візантійського культурного кола. Господарсько-економічний устрій. Соціально-політична організація. Духовне життя. Освоєння візантійської спадщини. Провідні центри візантійсько-слов'янського духовного та культурного спілкування й співпраці.

Особливості місцевої духовно-релігійної та культурної ситуації. Кирило-Мефодіївська традиція та культурно-мовний простір Slavia Orthodoxa.

Види навчальної діяльності студентів:

А) Лекція не передбачена робочим планом.

Б) Семінарське заняття не передбачене робочим планом.

В) Завдання для самостійної роботи студентів (2 год.).

* * *

ТЕМА 2.6. Слов'янські землі під владою Османської імперії (до XVI ст.)

Зміст теми:

Османська держава та основні віхи її територіально-політичної експансії щодо слов'янських територій Балканського півострова. Найважливіші особливості її військового, адміністративного та релігійно-судового устрою. Тимарна система та система мілетів.

Становище населення слов'янських земель під османською владою. Найважливіші соціально-демографічні, культурні та етнічні процеси. Значення християнства, церкви та її інститутів для збереження культурної й етнічної ідентичності місцевого населення.

Антиосманські виступи в слов'янських землях. Їх особливості, спрямованість і вимоги.

Види навчальної діяльності студентів:

А) Лекція: Слов'янські землі під владою Османської імперії (до XVI ст.) (2 год.).

Б) Семінарське заняття не передбачене робочим планом.

В) Завдання для самостійної роботи студентів (2 год.).

* * *

2.4. Питання для самоконтролю та модульного контролю студентів із змістового модуля №2

1. Охарактеризуйте напрями розселення сербів на Балканах.
2. Проаналізуйте процес утворення перших сербських князівств.
3. З'ясуйте особливості прийняття сербами християнства.
4. Дайте характеристику Зетської держави.
5. Визначте основні характеристики діяльності Стефана Немані.
6. Зробіть аналіз діяльності Стефана II Першовінчаного.
7. Установіть передумови та наслідки проголошення Сербського королівства.
8. Проаналізуйте особливості сербської культури на шляху освоєння візантійського та болгарського спадку в ранньосередньовічний період.
9. Охарактеризуйте столітній розвиток середньовічної Сербської держави Неманичів після 1228 р.
10. Визначте особливості політичної діяльності Стефана Душана.
11. Проаналізуйте «Законник» Стефана Душана як історичне джерело.
12. Розкрийте особливості соціально-економічного розвитку сербських земель упродовж XII-XIV ст.
13. Визначте значення проголошення царства та патріархії для Сербії.
14. Проаналізуйте причини та хід розпаду Сербського царства.
15. Дайте характеристику наслідків битви на Косовому полі кінця XIV ст.
16. Простежте процес встановлення залежності Сербії від Османської держави.
17. Охарактеризуйте появу Сербської деспотовини.
18. Визначте політичну та економічну долю Сербської деспотовини.
19. Виокреміть роль Джураджа Бранковича в сербському середньовіччі.
20. Опишіть головні культурні надбання Сербії в середньовічну добу.
21. Проаналізуйте перші державні утворення на території Чорногорії.
22. Визначте характерні риси християнізації середньовічного чорногорського населення.
23. Охарактеризуйте процес об'єднання Зети з Рашкою та його наслідки.
24. Розкрийте особливості еволюції чорногорських земель у складі Венеції та Османської імперії в XIV-XV ст.
25. Проаналізуйте становище боснійських земель у X-XIII ст.
26. Прослідкуйте процес християнізації на боснійських землях.
27. Зробіть аналіз внутрішнього устрою та зовнішньої політики Боснійської бановини упродовж XIII — середини XIV ст.
28. Дайте характеристику Боснії під владою Угорського королівства.
29. Охарактеризуйте політичну діяльність Краля Твртко.
30. Визначте становище боснійських земель за правління Твртко.
31. Проаналізуйте процес виникнення Герцеговини.
32. Виділіть особливості занепаду Боснійської держави в XV ст.
33. Проаналізуйте перші історичні відомості про хорватів на Балканському

півострові.

34. Дайте характеристику становленню середньовічної Хорватської держави.
35. Охарактеризуйте політичну діяльність князя Томислава.
36. Визначте особливості прийняття християнства на хорватських землях.
37. Проаналізуйте ідеологію та діяльність «глаголяшів».
38. Зробіть аналіз соціально-економічного устрою середньовічної Хорватської держави.
39. З'ясуйте значення переходу Хорватії під владу Угорського королівства.
40. Проаналізуйте розділ хорватських земель в часи пізнього середньовіччя.
41. Визначте особливі риси середньовічної хорватської культури.
42. З'ясуйте роль Римської курії в середньовічній історії південних слов'ян.
43. Встановіть роль Константинопольської патріархії в середньовічній історії південних слов'ян.
44. Дайте аналіз розквіту Далмації та Дубровника в XII-XV ст.
45. Проаналізуйте дубровницько-далматинське літературне відродження.
46. Встановіть основні напрями завоювання турками-османами південнослов'янських земель.
47. Проаналізуйте особливості територіально-судового устрою слов'ян на підосманській території.
48. Простежте умови життя й господарства слов'янських народів під владою турків-османів.
49. Охарактеризуйте антиосманські виступи в слов'янських землях у пізньому середньовіччі.
50. Зробіть аналіз культури південних слов'ян в умовах османського панування.

2.5. Тематика індивідуальних навчально-дослідних завдань за I семестр

Тематика рефератів:

1. Історична слов'яністика серед інших слов'яністичних дисциплін.
2. Вивчення слов'янської історії вітчизняними вченими.
3. Вивчення слов'янської історії зарубіжними вченими.
4. Етнічна самосвідомість як важливий чинник етногенетичного процесу.
5. Господарський лад давніх слов'ян.
6. Розселення давніх слов'ян.
7. Соціальна організація давніх слов'ян.
8. Релігія давніх слов'ян.
9. Розвиток мов у давніх слов'ян.
10. Культурний розвиток давніх слов'ян.
11. Наукова дискусія про прабатьківщину слов'ян.
12. Формування етноніму «слов'яни» та його сучасний стан.
13. Участь слов'ян у «Великому переселенні народів».
14. Масова колонізація слов'янами Балканського півострова.
15. Утворення Аварського каганату та його взаємодія зі слов'янами.
16. Історична доля слов'янського населення Візантії.
17. Особливості етногенезу східних слов'ян.
18. Особливості етногенезу західних слов'ян.
19. Особливості етногенезу південних слов'ян.
20. Ранні додержавні об'єднання у східних слов'ян.
21. Ранні додержавні об'єднання у західних слов'ян.
22. Ранні додержавні об'єднання у південних слов'ян.
23. Передумови утворення Київської Русі.
24. Проблема походження терміну «Русь».
25. Передумови утворення середньовічної болгарської держави.
26. Прийняття християнства Болгарією.
27. Проголошення царства й патріархії в Болгарії.
28. Самуїлова держава та занепад I Болгарського царства.
29. Болгарська культура VIII-XII ст.: характерні риси.
30. Візантійська окупація болгарських земель у XI-XII ст.
31. Богомільський рух у Болгарії.
32. Формування території Київської Русі.
33. Державний лад Київської Русі.
34. Реформи княгині Ольги в Київській Русі.
35. Діяльність Святослава Завойовника.
36. Діяльність Володимира Великого.
37. Прийняття християнства Київською Руссю.
38. Епоха Ярослава Мудрого: політичні здобутки.
39. Епоха Ярослава Мудрого: економічні здобутки.
40. Епоха Ярослава Мудрого: культурні здобутки.

41. «Руська Правда» — законник Київської Русі.
42. Борис і Гліб — київські князі.
43. Церква та релігія в Київській Русі.
44. Митрополит Іларіон і його діяльність.
45. Києво-Печерська Лавра — духовний центр Київської Русі.
46. Діяльність Володимира Мономаха.
47. Повстання 1113 р. в Київській Русі.
48. Політична роздробленість Київської Русі: Київське князівство.
49. Політична роздробленість Київської Русі: Чернігівське князівство.
50. Політична роздробленість Київської Русі: Сіверське князівство.
51. Політична роздробленість Київської Русі: Галицько-Волинське князівство.
52. Політична роздробленість Київської Русі: Великий Новгород.
53. Політична роздробленість Київської Русі: Володимиро-Суздальське князівство.
54. Писемність у Київській Русі.
55. Освіта в Київській Русі.
56. Архітектура в Київській Русі.
57. Мистецтво та музика в Київській Русі.
58. Повсякденний побут жителів Київської Русі.
59. Релігія в Київській Русі.
60. Місце церкви в державному будівництві обох болгарських царств.
61. Антивізантійські виступи болгар у XI ст.: перше повстання.
62. Антивізантійські виступи болгар у XI ст.: друге повстання.
63. Повстання братів Асенів і відновлення болгарської державності.
64. II Болгарське царство напередодні османського завоювання.
65. Османське завоювання Болгарії.
66. Характерні риси османського панування на болгарських землях.
67. Антиосманські повстання на болгарських землях.
68. Унікальність побуту та культури болгар у середні віки.
69. Утворення перших сербських князівств.
70. Зетська держава в боротьбі за звільнення від візантійської опіки.
71. Політична діяльність Стефана Немані.
72. Проголошення королівства в Сербії та основні етапи його еволюції.
73. Основні риси середньовічної сербської культури.
74. «Законник» Стефана Душана як визначна пам'ятка середньовічного сербського права.
75. Сербський напрямок османської експансії на Балканах.
76. Унікальність розвитку Сербської деспотовини.
77. Політична діяльність Стефана Душана.
78. Проголошення царства та патріархії в Сербії.
79. Розквіт середньовічної Боснійської держави.
80. Виникнення Герцеговини та її розвиток у середні віки.
81. Османське завоювання Боснії та Герцеговини.
82. Виникнення незалежної держави Трпимировичів.

83. Політична діяльність князя Томислава.
84. Особливості розвитку хорватських земель під османською владою.
85. Хорватські землі в складі володінь Габсбургів.
86. Особливості розвитку хорватської літератури та наукових знань.
87. Розвиток словенських земель за доби середньовіччя.
88. Падіння візантійської влади в Далмації та становлення комунального устрою.
89. Встановлення венеціанського панування в Далмації.
90. Дубровнік під сюзеренітетом Османської імперії.
91. Характерні риси балканської православної традиції слов'ян.
92. Господарсько-економічний устрій балканських слов'ян.
93. Соціально-політична організація балканських слов'ян.
94. Духовне життя балканських слов'ян.
95. Посилення Османської держави на Балканах.
96. Значення битви на р. Мариці для балканських слов'ян.
97. Наслідки битви на Косовому полі для Балкан.
98. Втрата державної незалежності балканськими слов'янськими народами.
99. Антиосманські виступи в слов'янських землях на Балканах.
100. Доля балканських слов'ян під османською владою.

* * *

Тематика творчих завдань:

(узгоджується з викладачем персонально)

Форма виконання:

- а) письмовий реферат із захистом;*
- б) доповідь з унаочненнями;*
- в) виготовлення та представлення наочних посібників, унаочнень, карт, макетів, хрестоматійних підбірок і тематичних альбомів з ілюстраціями тощо;*
- г) виготовлення та показ електронних презентацій, схем, фото-, відео- та аудіоматеріалу тощо;*
- д) методична розробка уроків, екскурсій, тестів тощо;*
- е) складання бібліографічного покажчика та ін.*

1. Глотогенез давніх слов'ян.
2. Етногенез давніх слов'ян.
3. Проблема походження давніх слов'ян.
4. Розселення слов'ян на Балканському півострові.
5. Взаємодія давніх слов'ян із Візантією.
6. Етногенез східних слов'ян.
7. Етногенез західних слов'ян.
8. Етногенез південних слов'ян.
9. Додержавні політичні об'єднання в східних слов'ян.
10. Додержавні політичні об'єднання в західних слов'ян.
11. Додержавні політичні об'єднання в південних слов'ян.
12. Утворення Київської Русі.
13. Утворення I Болгарського царства.
14. Візантійське завоювання I Болгарського царства.
15. Антивізантійська боротьба на болгарських землях.
16. Утворення II Болгарського царства.
17. Османське завоювання південних слов'ян.
18. Прийняття слов'янами християнства.
19. Богомільський рух у Болгарії.
20. Київська Русь упродовж IX — початку XIII ст.
21. Сербські землі в період середньовіччя.
22. Основні віхи історії середньовічної Боснії.
23. Розвиток середньовічної Хорватії.
24. Далматинські міста, чорногорські та словенські землі в середні віки.
25. Культура балканських слов'ян в епоху середньовіччя.

2.6. Питання для підсумкового контролю студентів за I семестр

1. Проаналізуйте первісний ареал проживання ранньослов'янського етносу.
2. Визначте роль слов'ян у «Великому переселенні народів».
3. Зробіть аналіз соціально-політичної та господарської організації «словіній».
4. Визначте передумови та причини утворення Київської Русі.
5. З'ясуйте проблему походження терміну «Русь».
6. З'ясуйте роль слов'ян і протоболгар в утворенні середньовічної болгарської держави.
7. Зазначте особливості та значення прийняття християнства в Болгарії.
8. Розкрийте особливості розквіту I Болгарського царства.
9. Проаналізуйте богомільський рух у Болгарії.
10. Проаналізуйте процес виникнення давньоруської держави східних слов'ян.
11. Визначте особливості формування території Київської Русі.
12. Охарактеризуйте державний лад Київської Русі.
13. Проаналізуйте реформи княгині Ольги та діяльність Святослава.
14. Проаналізуйте реформи Володимира Великого.
15. Дайте характеристику епосі Ярослава Мудрого.
16. Проаналізуйте діяльність Володимира Мономаха.
17. Політична роздробленість Київської Русі: причини та наслідки.
18. Дайте характеристику культури в Київській Русі.
19. Визначте передумови та причини визволення Болгарії від візантійського панування.
20. З'ясуйте роль відновлення царства та патріархії в Болгарії для історії південних слов'ян.
21. Проаналізуйте причини, хід і наслідки повстання Івайло.
22. Простежте процес встановлення залежності болгарських земель від османської держави.
23. Проаналізуйте процес утворення перших сербських князівств.
24. З'ясуйте особливості прийняття сербами християнства.
25. Дайте характеристику Зетської держави.
26. Визначте основні характеристики діяльності Стефана Немані.
27. Зробіть аналіз діяльності Стефана II Першовінчаного.
28. Проаналізуйте особливості сербської культури на шляху освоєння візантійського та болгарського спадку в ранньосередньовічний період.
29. Охарактеризуйте столітній розвиток середньовічної Сербської держави Неманичів після 1228 р.
30. Визначте особливості політичної діяльності Стефана Душана.
31. Розкрийте особливості соціально-економічного розвитку сербських земель упродовж XII-XIV ст.
32. Визначте значення проголошення царства та патріархії для Сербії.
33. Проаналізуйте причини та хід розпаду Сербського царства.

34. Дайте характеристику наслідків битви на Косовому полі кінця XIV ст.
35. Простежте процес встановлення залежності Сербії від Османської держави.
36. Визначте політичну та економічну долю Сербської деспотовини.
37. Опишіть головні культурні надбання Сербії в середньовічну добу.
38. Проаналізуйте перші державні утворення на території Чорногорії.
39. Визначте характерні риси християнізації середньовічного чорногорського населення.
40. Охарактеризуйте процес об'єднання Зети з Рашкою та його наслідки.
41. Розкрийте особливості еволюції чорногорських земель у складі Венеції та Османської імперії в XIV-XV ст.
42. Проаналізуйте становище боснійських земель у X-XIII ст.
43. Прослідкуйте процес християнізації на боснійських землях.
44. Зробіть аналіз внутрішнього устрою та зовнішньої політики Боснійської бановини упродовж XIII — середини XIV ст.
45. Дайте характеристику Боснії під владою Угорського королівства.
46. Визначте становище боснійських земель за правління Твртко.
47. Проаналізуйте процес виникнення Герцеговини.
48. Виділіть особливості занепаду Боснійської держави в XV ст.
49. Дайте характеристику становленню середньовічної Хорватської держави.
50. Охарактеризуйте діяльність князя Томислава.
51. Визначте особливості прийняття християнства на хорватських землях.
52. Проаналізуйте ідеологію та діяльність «глаголяшів».
53. Зробіть аналіз соціально-економічного устрою середньовічної Хорватської держави.
54. Проаналізуйте розділ хорватських земель в часи пізнього середньовіччя.
55. Визначте особливі риси середньовічної хорватської культури.
56. Дайте аналіз розквіту Далмації та Дубровника в XII-XV ст.
57. Встановіть основні напрями завоювання турками-османами південнослов'янських земель.
58. Проаналізуйте особливості територіально-судового устрою слов'ян на підосманській території.
59. Простежте умови життя й господарства слов'янських народів під владою турків-османів.
60. Зробіть аналіз культури південних слов'ян в умовах османського панування.

3.1. Змістовий модуль №3

“СЛОВ’ЯНИ ЦЕНТРАЛЬНОЇ ЄВРОПИ У СЕРЕДНЬОВІЧНУ ДОБУ”

ТЕМА 3.1. Слов’яни Центральної Європи в період раннього середньовіччя

Зміст теми:

Розселення слов’ян на землях Центральної Європи (за межами первісного ареалу проживання). Слов’яни між германцями, Аварським каганатом і Франкською державою.

Перші військово-політичні об’єднання та становлення державності. “Держава Само”. Карантанія. Велика Моравія та її значення для історії й культури Центральної Європи й середньовічного слов’янства.

Подальша історична доля полабсько-балтійських, альпійських і паннонських слов’ян.

Види навчальної діяльності студентів:

А) Лекція: Особливості ранньосередньовічного розвитку слов’янських народів Центральної Європи (2 год.).

Б) Семінарське заняття №12: Перші держави західних слов’ян (2 год.).

В) Завдання для самостійної роботи студентів (2 год.).

* * *

ТЕМА 3.2. Становлення та розвиток середньовічної Чеської держави

Зміст теми:

Історико-географічна область Богемія та її населення наприкінці античного часу і в раннє середньовіччя. Князь Борживій і утворення Чеського князівства.

Територіально-політична експансія та внутрішня консолідація Чеського князівства. Утвердження християнства та освоєння великоморавської спадщини. Проникнення Кирило-Мефодіївської традиції.

Розвиток залежності від Священної Римської імперії та утворення єдиної церковної організації (Празьке єпископство). Вхідження в орбіту церковно-політичного та культурного впливу середньовічного західного християнства. Становлення чеського етнополітичного ареалу та формування середньовічної чеської народності.

Політична роздробленість та відновлення єдиної держави. Колонізаційний процес. Утвердження королівського достоїнства та особливості державно-політичного становища Чехії у складі Священної Римської імперії.

Розквіт середньовічної Чехії за правління династії Люксембургів. Чехія та імперська політика Карла Люксембурга. Наростання кризових явищ. Ян Гус, його попередники та наступники. Передумови гуситського руху. Політична

боротьба в 1415-1419 рр. Повстання гуситів. Чашники, таборити та пікарди. Чотири празькі статті, їх трактування напрямками гуситів. Розгром гуситами хрестових походів. Проблема гусизму на Базельському соборі. Угода та об'єднання чашників і католиків. Битва біля Ліпан і поразка таборитів. Джерела та історіографія гуситського руху. Його значення для історії й культури середньовічної Чехії та середньовічного західного християнства.

Види навчальної діяльності студентів:

А) Лекція: Еволюція середньовічної Чеської держави (6 год.).

Б) Семінарське заняття №13-14: Гуситський рух у Чехії (4 год.).

В) Завдання для самостійної роботи студентів (2 год.).

* * *

ТЕМА 3.3. Втрата Чехією політичної самостійності

Зміст теми:

Становлення станової організації й режиму станової монархії. Утвердження австрійських Габсбургів на чеському троні. Особливості державно-політичної, конфесійно-культурної ситуації.

Боротьба чеських станів проти політики централізації та Контрреформації і їх співробітництво зі станами інших габсбургських володінь. Повстання чеських станів і битва біля Білої гори. Чеські землі в період Тридцятирічної війни. Відновлення та зміцнення влади Габсбургів і втрата Чехією політичної самостійності. Політика Габсбургів у чеських землях та її наслідки для історії й культури чеського народу.

Види навчальної діяльності студентів:

А) Лекційна робота не передбачена робочим планом.

Б) Семінарське заняття №15: Втрата Чехією політичної самостійності (2 год.).

В) Завдання для самостійної роботи студентів (2 год.).

* * *

ТЕМА 3.4. Словаки у середньовічну добу

Зміст теми:

Включення словацьких територій до Угорського королівства упродовж X-XI ст. Адміністративно-територіальна організація. Економічний розвиток Словаччини та соціальна структура суспільства.

Словаччина в умовах феодалної роздробленості. Матуш Чак Тренчинський. Становище словацьких міст у XIV ст.

Словаччина в центрі боротьби за угорську корону. Діяльність братриків. Словаччина в системі монархії Габсбургів (до початку XVI ст.).

Види навчальної діяльності студентів:

А) Лекція: Словаки в середньовічну добу (2 год.).

Б) Семінарське заняття №16: Політична та релігійна боротьба в словацьких землях у середні віки (2 год.).

В) Завдання для самостійної роботи студентів (2 год.).

* * *

ТЕМА 3.5. Виникнення і розвиток ранньосередньовічної Польської держави

Зміст теми:

Польські землі у найдавніші часи. Поява і розселення слов'ян на польських землях. Союзи племен.

Династія Пястів. Виникнення держави та запровадження християнства. Зовнішня політика князів Мешка I та Болеслава Хороброго.

Криза монархії та її подолання. Болеслав II Сміливий і Болеслав III Кривоустий. Політична роздробленість. Внутрішні чинники подолання роздробленості.

Формування польської шляхти. Становище церкви. Культура та освіта в X-XIII ст. у Польщі.

Види навчальної діяльності студентів:

А) Лекція: Розвиток ранньосередньовічної Польської держави (4 год.).

Б) Семінарське заняття №17: Ранньосередньовічна Польська держава (2 год.).

В) Завдання для самостійної роботи студентів (2 год.).

* * *

ТЕМА 3.6. Відбудова та розвиток середньовічної Польської держави (XIV-XVI ст.)

Зміст теми:

Процес відродження державності. Владислав Локетек. Діяльність і реформи Казимира Великого. Розширення території Польського королівства й

адміністративно-територіальний поділ. Центральна влада, шляхетський стан і його привілеї. Формування станової монархії.

Кревська унія. Велика війна з Тевтонським орденом, Грюнвальдська битва. Зростання міжнародних впливів Польщі. Унія з Угорщиною. Тринадцятирічна війна. Народна та шляхетська культура. Формування середньовічної нації. Польська література, освіта та мистецтво.

Політична боротьба у 1500-1560-х роках. Фільварково-панщинна система. Міста. Торгівля.

Види навчальної діяльності студентів:

А) Лекція: Розвиток середньовічної Польської держави (XIV-XV ст.) (4 год.).

Б) Семінарське заняття №18-19: Розквіт Польського королівства в період пізнього середньовіччя (XIV-XVI ст.) (4 год.).

В) Завдання для самостійної роботи студентів (2 год.).

* * *

ТЕМА 3.7. Культура центральноєвропейських (західних) слов'ян в епоху середньовіччя

Зміст теми:

Освоєння західноєвропейських впливів і розвиток феодальних відносин. Особливості місцевої духовно-релігійної та культурної ситуації. Доля Кирило-Мефодіївської традиції та культурно-мовний простір Slavia Latina.

Проникнення ренесансних впливів і становлення гуманістичної течії в духовній культурі слов'ян. Книгодрукування. Становлення літературних мов і розвиток релігійної та світської словесної творчості на їх основі. Розвиток ренесансної науки.

Реформаційні рухи та проблеми оновлення церковного життя. Контрреформація та католицька реформа. Особливості конфесійно-культурної ситуації у східнослов'янських землях майбутньої Речі Посполитої.

Види навчальної діяльності студентів:

А) Лекція: Культурний розвиток західних слов'ян у епоху середньовіччя (4 год.).

Б) Семінарське заняття №20: Середньовічна культура західних слов'ян (2 год.).

В) Завдання для самостійної роботи студентів (2 год.).

* * *

3.2. Питання для самоконтролю та модульного контролю студентів із змістового модуля №3

1. З'ясуйте особливості розселення слов'ян на землях Центральної Європи (за межами первісного ареалу проживання).
2. Визначте роль Великої Моравії для історії й культури Центральної Європи.
3. Проаналізуйте історичну долю полабсько-балтійських, альпійських і паннонських слов'ян.
4. Охарактеризуйте процес утворення та внутрішньої консолідації Чеського князівства.
5. Встановіть значення утвердження християнства та освоєння великоморавської спадщини Чехією.
6. Виділіть особливості становища Чехії у складі Священної Римської імперії.
7. Проаналізуйте розквіт середньовічної Чехії за правління династії Люксембургів.
8. Визначте особливості імперської політики Карла Люксембурга в Чехії.
9. Визначте передумови гуситського руху.
10. Проаналізуйте ідеологічну програму гуситського руху.
11. Охарактеризуйте діяльність Яна Гуса.
12. Дослідіть політичну боротьбу в 1415-1419 рр. у Чехії.
13. Дайте характеристику початковому етапу гуситського руху.
14. Проаналізуйте програму чашників у гуситському русі.
15. Проаналізуйте програму таборитів у гуситському русі.
16. Проаналізуйте програму пікардів у гуситському русі.
17. Визначте трактування «чотирьох празьких статей» різними напрямками гуситів.
18. Охарактеризуйте розгром гуситами хрестових походів.
19. Поясніть проблему гусизму на Базельському соборі та угоду між чашниками й католиками.
20. Проаналізуйте битву біля Ліпан і поразку таборитів.
21. Визначте значення гуситського руху для історії й культури середньовічної Чехії.
22. Визначте особливості становлення режиму станової монархії та утвердження австрійських Габсбургів на чеському троні.
23. Охарактеризуйте процес зміцнення влади Габсбургів і втрати Чехією політичної самостійності.
24. Проаналізуйте долю Словаччини в складі Угорського королівства.
25. Визначте долю Словаччини в системі монархії Габсбургів і проаналізуйте діяльність братиків.
26. Опишіть польські землі в найдавніші часи.
27. Розкрийте роль династії Пястів у виникненні польської державності.
28. Охарактеризуйте процес запровадження християнства в Польській

- державі.
29. Дайте характеристику діяльності князя Мешка I.
  30. Визначте основні риси політики князя Болеслава Хороброго.
  31. Проаналізуйте діяльність князя Болеслава II Сміливого.
  32. Дайте характеристику зовнішньої та внутрішньої політики князя Болеслава III Кривоустого.
  33. Встановіть причини політичної роздробленості Польської держави.
  34. Визначте внутрішні та зовнішні чинники подолання роздробленості Польської держави.
  35. Проаналізуйте культуру та освіту Польської держави в X-XIII ст.
  36. Охарактеризуйте діяльність Владислава Локетка.
  37. Дайте характеристику діяльності та реформам Казимира Великого.
  38. Проаналізуйте умови Кревської унії.
  39. Визначте причини та наслідки війн Польської держави з Тевтонським орденом.
  40. Розкрийте наслідки Грюнвальдської битви та Тринадцятирічної війни для Польського королівства.
  41. Проаналізуйте унію Польського королівства з Угорщиною.
  42. Поясніть особливості народної та шляхетської культури Польської держави.
  43. Проаналізуйте особливості формування польської середньовічної нації.
  44. Дайте характеристику польської літератури доби середньовіччя.
  45. Визначте головні риси польського мистецтва доби середньовіччя.
  46. Проаналізуйте освіту в середньовічному Польському королівстві.
  47. Установіть значення проникнення ренесансних впливів до духовної культури слов'ян у період середніх віків.
  48. Дайте характеристику виникненню та розвитку гуманізму в культурі західних слов'ян доби середньовіччя.
  49. Проаналізуйте процес становлення літературних мов у західних слов'ян середньовіччя.
  50. Порівняйте Реформацію, Контрреформацію та католицьку реформу на західнослов'янських землях.

3.3. Змістовий модуль №4
“ОБ’ЄДНАННЯ РУСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ
І ЗМІЦНЕННЯ МОСКОВСЬКОЇ ДЕРЖАВИ
(XIII — ПОЧАТОК XVI СТОЛІТТЯ)”

ТЕМА 4.1. Боротьба народів Русі за незалежність у XIII-XIV ст.

Зміст теми:

Передумови завоювання монголо-татар. Завоювання монголів і наступ на Русь. Оборона Північно-Західної Русі. Встановлення монгольського іга.

Відносини Русі та Золотої Орди. Визвольна боротьба народів Русі за звільнення від іга. Основні військові події.

Наслідки монголо-татарського іга.

Види навчальної діяльності студентів:

А) Лекція: Боротьба народів Русі за незалежність у XIII-XIV ст. (4 год.).

Б) Семінарське заняття №21-22: Руські землі та Золота Орда (XIII-XIV ст.).

В) Завдання для самостійної роботи студентів (2 год.).

* * *

ТЕМА 4.2. Об’єднання руських земель та утворення Московської держави

Зміст теми:

Особливості та передумови об’єднання руських земель. Перший етап — возвеличення Москви та початок об’єднання. Боротьба за ярлик Великого князя Владимирського. Суперництво Москви й Твері. Економічне й військове зміцнення Московського князівства. Іван Калита та його сини. Причини возвеличення Москви.

Другий етап об’єднання. Завершення боротьби з Твер’ю. Початок боротьби з ігом. Куликовська битва. Подальше зміцнення Москви.

Династична війна другої чверті XV ст. Зміцнення князівської влади.

Третій етап. Завершення об’єднання руських земель. Приєднання Новгороду, Твері. Завершення формування єдиної території. Боротьба за незалежність.

Формування загальноруських органів управління та особливої форми державності. Історичне значення утворення держави.

Соціально-економічний розвиток Московського князівства. Сільське господарство та селянство. Феодальне землеволодіння. Бояри та служилі люди. Місто й міське населення. Козацтво.

Види навчальної діяльності студентів:

А) Лекція: Об'єднання руських земель і утворення Московської держави (XIV — початок XVI ст.) (8 год.).

Б) Семінарське заняття №23-24: Централізація Північно-Східної Русі навколо Москви (4 год.).

В) Завдання для самостійної роботи студентів (2 год.).

* * *

ТЕМА 4.3. Культура на руських землях у XIV — на початку XVI ст.

Зміст теми:

Загальні передумови культурного розвитку на руських землях у XIV-XVI ст. Розвиток літератури. Літературні жанри. Еволюція усної народної творчості. Народні й наукові знання на руських землях.

Особливості архітектури Московського князівства. Живопис та інші види образотворчого мистецтва на Русі в період пізнього середньовіччя.

Види навчальної діяльності студентів:

А) Лекція: Культура руських земель у XIV — на початку XVI ст. (2 год.).

Б) Семінарське заняття №25-26: Північно-руська культура Московської держави (XIV-XVI ст.) (4 год.).

В) Завдання для самостійної роботи студентів (3 год.).

* * *

3.4. Питання для самоконтролю та модульного контролю студентів із змістового модуля №4

1. Проаналізуйте передумови наступу татаро-монголів на Русь.
2. Визначте причини поразки руських військ і основні події походу Батия на Русь.
3. Охарактеризуйте особливості відносин Русі та Золотої Орди.
4. Охарактеризуйте ситуацію у Владимиро-Суздальській землі в умовах іґа.
5. Визначте особливості розвитку Новгородської феодальної республіки в умовах іґа.
6. Прослідкуйте еволюцію боротьби руських князівств проти татаро-монгольського іґа.
7. Встановіть наслідки монголо-татарського іґа для Русі.
8. Визначте передумови об'єднання руських земель навколо Москви.
9. Встановіть причини возвеличення Москви та проаналізуйте початок об'єднання руських земель.
10. Дайте аналіз діяльності князя Юрія Довгорукого.
11. Проаналізуйте політику князя Олександра Невського.
12. Прослідкуйте етапи боротьби за ярлик Великого князя Владимирського.
13. Проаналізуйте суперництво Москви та Твері.
14. Визначте економічний розвиток Московського князівства за Івана I Калити.
15. Дайте характеристику політичного та військового зміцнення Московського князівства за Івана I Калити.
16. Визначте особливості діяльності Семена Гордого та Івана Красного у Московському князівстві.
17. Проаналізуйте внутрішню політику князя Дмитрія Донського.
18. Простежте хід і наслідки Куликовської битви.
19. Визначте наслідки «Стояння на Угрі» для руських земель.
20. Охарактеризуйте династичну війну другої чверті XV ст.
21. Дайте аналіз діяльності князя Василя I.
22. Встановіть особливості політики князя Василя II.
23. Охарактеризуйте внутрішню та зовнішню політику князя Івана II.
24. Проаналізуйте діяльність князя Івана III Великого в економічній сфері.
25. Проаналізуйте діяльність князя Івана III Великого в військовій і внутрішньополітичній сфері.
26. Проаналізуйте діяльність князя Івана III Великого в зовнішньополітичній сфері.
27. Зробіть загальну характеристику Судебника Івана III як історичного джерела та пам'ятки середньовічного права.
28. Охарактеризуйте особливості суперництва Москви та Великого Новгорода.
29. Встановіть особливості управління у Новгородській республіці до московської агресії.

30. Проаналізуйте відносини Московського князівства з Великим князівством Литовським.
31. Змалюйте процес завершення територіального об'єднання руських земель навколо Москви.
32. Проаналізуйте процес формування загальноруських органів управління та особливої форми державності Московської держави.
33. Визначте історичне значення утворення Московської централізованої держави.
34. Зробіть аналіз діяльності князя Василя III.
35. Проаналізуйте соціально-економічний розвиток Московської держави наприкінці XV — початку XVI ст.
36. Розгляньте феодалне землеволодіння в Московській централізованій державі напередодні епохи Івана Грозного.
37. Проаналізуйте причини та наслідки політичної кризи 30-40-х років XVI століття.
38. Встановіть особливості розвитку літописання на північно-руських землях у XIV — на початку XVI ст.
39. Встановіть особливості розвитку полемічної літератури на північно-руських землях у XIV — на початку XVI ст.
40. Встановіть особливості розвитку агіографічної літератури на північно-руських землях у XIV — на початку XVI ст.
41. Дослідіть еволюцію усної народної творчості в Північній Русі.
42. Проаналізуйте народні та наукові знання на північно-руських землях у XIV-XVI ст.
43. Дослідіть появу книгодрукування в Московській державі.
44. Визначте особливості архітектури давньої Московської держави.
45. Встановіть роль іноземців у розвитку північно-руської культури пізнього середньовіччя.
46. Дайте характеристику іконопису на Русі в період зміцнення влади Москви.
47. Охарактеризуйте прикладне мистецтво в Московській Русі.
48. Визначте особливості живопису в Московській державі пізнього середньовіччя.
49. Проаналізуйте побут населення Московського князівства.
50. Дайте характеристику церковно-релігійного життя в Московській державі упродовж XIV-XVI століть.

3.5. Тематика індивідуальних навчально-дослідних завдань за II семестр

Тематика рефератів:

1. Перші військово-політичні об'єднання західних слов'ян.
2. Держава Само та Карантанія.
3. Велика Моравія та її значення для середньовічного слов'янства.
4. Доля полабсько-балтійських, альпійських і паннонських слов'ян.
5. Утворення Чеського князівства.
6. Запровадження християнства в Чехії.
7. Чехія за правління династії Люксембургів.
8. Ідеологія Яна Гуса та її джерела.
9. Передумови гуситського руху.
10. Початок виступу гуситів у Чехії.
11. Політична програма чашників.
12. Політична програма таборитів.
13. Трактатування гуситами «Чотирьох празьких статей».
14. Перший період гуситських воєн.
15. Другий період гуситських воєн.
16. Розгром гуситами хрестових походів.
17. Проблема гусизму на Базельському соборі.
18. Битва біля Ліпан і поразка таборитів. Діяльність чашників на зближення з католиками.
19. Джерела та історіографія гуситського руху.
20. Ян Желівський — портрет на тлі епохи.
21. Ян Жижка — портрет на тлі епохи.
22. Значення гуситського руху для середньовічної Європи.
23. Станова монархія в Чехії за австрійських Габсбургів.
24. Чеські землі в період Тридцятирічної війни.
25. Словацькі землі в середні віки.
26. Діяльність братиків у Словаччині.
27. Виникнення Польської держави та династія Пястів.
28. Внутрішня та зовнішня політика Мешка I.
29. Запровадження християнства в Польщі.
30. Діяльність Болеслава Хороброго.
31. Гнезненський з'їзд 1000 року.
32. Болеслав II Сміливий і його діяльність.
33. Політична криза 1030-х років у Польській державі.
34. Політика князя Болеслава III Кривоустого.
35. Причини та наслідки політичної роздробленості Польської держави.
36. Політична роздробленість Польщі у XII-XIII ст.
37. Становище церкви в середньовічній Польщі.
38. Культура середньовічної Польщі.
39. Еволюція системи сеньйорату та принципату.
40. Діяльність Владислава Локетка.

41. Діяльність і реформи Казимира Великого.
42. Формування станової монархії в Польщі.
43. Значення Кревської унії для зміцнення Польської держави.
44. Експансія Польщі на землі Галицько-Волинського князівства.
45. Польсько-литовське зближення та його значення.
46. Війни Польської держави з Тевтонським орденом.
47. Наслідки Грюнвальдської битви для Польщі.
48. Польське королівство в Тринадцятирічній війні.
49. Унія Польського королівства з Угорщиною.
50. Адміністративний устрій середньовічної Польської держави.
51. Формування польської середньовічної нації.
52. Соціальна структура середньовічного польського населення.
53. Польська література в добу середньовіччя та освіта.
54. Середньовічне мистецтво Польщі.
55. Книгодрукування у слов'ян Центральної Європи.
56. Привілеї Людовіка Великого, Владислава II Ягайла та Казимира IV.
57. Встановлення татаро-монгольського іга на Русі.
58. Відносини Русі з Золотою Ордою.
59. Київське князівство в період іга.
60. Владимиро-Суздальська земля під час іга.
61. Смоленське князівство під час іга.
62. Чернігівське князівство під час іга.
63. Муромо-Рязанське та Полоцьке князівства під час іга.
64. Новгородська феодальна республіка під час іга.
65. Галицько-Волинське князівство під час іга.
66. Наслідки татаро-монгольського іга для східних слов'ян.
67. Історіографія золотоординського іга на руських землях.
68. Боротьба руського народу проти татаро-монголів упродовж XIII ст.
69. Діяльність Олександра Невського.
70. Передумови та особливості об'єднання руських земель навколо Москви.
71. Суперництво Москви з сусідніми землями.
72. Економічне та військове зміцнення Московського князівства в XIV ст.
73. Московська Русь за Івана Калити.
74. Москва за братів Семена Гордого та Івана Красного.
75. Діяльність Дмитрія Московського (Донського).
76. Куликовська битва та її значення для руських земель.
77. Причини возвеличення Москви.
78. Діяльність Василя I та Василя II.
79. Династична війна другої третини XV ст. у Московському князівстві.
80. Історичне значення утворення Московської держави.
81. Соціально-економічний розвиток Московського князівства.
82. Державний лад Московського князівства в XV ст.
83. Зовнішня політика Московської централізованої держави.
84. Внутрішня політика великих московських князів.
85. Діяльність Івана III.

86. Судебник Івана III.
87. Діяльність Василя III.
88. Політична криза 30-40-х років XVI ст. у Московському князівстві.
89. Руська література та усна народна творчість упродовж XIV — першої третини XVI ст.
90. Книгодрукування в Московській Русі.
91. Пізні літописання в Московському князівстві.
92. Архітектура Московської Русі.
93. Живопис у Північній Русі в період пізнього середньовіччя.
94. Іконопис у Північній Русі періоду пізнього середньовіччя.
95. Життя та творчість Андрія Рубльова.
96. Народні та наукові знання в Московській Русі.
97. Побут сільського населення Московської Русі.
98. Побут міського населення Московської Русі.
99. Особливості феодального землеволодіння в Московській Русі.
100. Роль козацтва в історії Московської Русі.

Тематика творчих завдань:

(узгоджується з викладачем персонально)

Форма виконання:

- а) письмовий реферат із захистом;*
- б) доповідь з унаочненнями;*
- в) виготовлення та представлення наочних посібників, унаочнень, карт, макетів, хрестоматійних підбірок і тематичних альбомів з ілюстраціями тощо;*
- г) виготовлення та показ електронних презентацій, схем, фото-, відео- та аудіоматеріалу тощо;*
- д) методична розробка уроків, екскурсій, тестів тощо;*
- е) складання бібліографічного покажчика та ін.*

1. Виникнення перших держав у західних слов'ян.
2. Утворення Чеського князівства.
3. Утвердження християнства в західних слов'ян.
4. Політичний розвиток Чеського князівства за династії Люксембургів.
5. Ян Гус і його вчення.
6. Політичні програми гуситів.
7. Військові успіхи та поразки гуситів.
8. Джерела та історіографія гуситського руху.
9. Значення гусизму для середньовічної Європи.
10. Ситуація в Чехії після гуситських воєн.
11. Словаки в середні віки.
12. Діяльність братиків у словацьких землях.
13. Польські землі в найдавніші часи.
14. Династія Пястів і виникнення польської державності.
15. Внутрішня політика перших польських князів і королів.
16. Зовнішня політика Польської держави у IX-XIII ст.
17. Культура та освіта в середньовічній Польській державі.
18. Формування станової монархії в Польщі.
19. Кревська унія.
20. Війни Польської держави з Тевтонським орденом.
21. Культура західних слов'ян у середні віки.
22. Встановлення золотоординського іґа на Русі.
23. Визволення руських земель від іґа.
24. Об'єднання руських земель навколо Москви.
25. Середньовічна культура на північно-руських землях.

3.6. Питання для підсумкового контролю студентів за II семестр

1. З'ясуйте особливості розселення слов'ян на землях Центральної Європи (за межами первісного ареалу проживання).
2. Визначте роль Великої Моравії для історії й культури Центральної Європи.
3. Проаналізуйте історичну долю полабсько-балтійських, альпійських і паннонських слов'ян.
4. Охарактеризуйте процес утворення та внутрішньої консолідації Чеського князівства.
5. Встановіть значення утвердження християнства та освоєння великоморавської спадщини Чехією.
6. Виділіть особливості становища Чехії у складі Священної Римської імперії.
7. Проаналізуйте розквіт середньовічної Чехії за правління династії Люксембургів.
8. Визначте особливості імперської політики Карла Люксембурга в Чехії.
9. Визначте передумови гуситського руху.
10. Проаналізуйте ідеологічну програму гуситського руху.
11. Охарактеризуйте діяльність Яна Гуса.
12. Дослідіть політичну боротьбу в 1415-1419 рр. у Чехії.
13. Проаналізуйте програму чашників у гуситському русі.
14. Проаналізуйте програму таборитів у гуситському русі.
15. Проаналізуйте програму пікардів у гуситському русі.
16. Визначте трактування «чотирьох празьких статей» різними напрямками гуситів.
17. Охарактеризуйте розгром гуситами хрестових походів.
18. Поясніть проблему гусизму на Базельському соборі та угоду між чашниками й католиками.
19. Проаналізуйте битву біля Ліпан і поразку таборитів.
20. Визначте значення гуситського руху для історії й культури середньовічної Чехії.
21. Визначте особливості становлення режиму станової монархії та утвердження австрійських Габсбургів на чеському троні.
22. Охарактеризуйте процес зміцнення влади Габсбургів і втрати Чехією політичної самостійності.
23. Проаналізуйте долю Словаччини в складі Угорського королівства.
24. Визначте долю Словаччини в системі монархії Габсбургів і проаналізуйте діяльність братиків.
25. Розкрийте роль династії Пястів у виникненні польської державності.
26. Охарактеризуйте процес запровадження християнства в Польській державі.
27. Дайте характеристику діяльності князя Мешка I.
28. Визначте основні риси політики князя Болеслава Хороброго.
29. Проаналізуйте діяльність князя Болеслава II Сміливого.
30. Дайте характеристику зовнішньої та внутрішньої політики князя Болеслава III Кривоустого.

31. Встановіть причини політичної роздробленості Польської держави.
32. Визначте внутрішні та зовнішні чинники подолання роздробленості Польської держави.
33. Проаналізуйте культуру та освіту Польської держави в X-XIII ст.
34. Охарактеризуйте діяльність Владислава Локетка.
35. Дайте характеристику діяльності та реформам Казимира Великого.
36. Проаналізуйте умови Кревської унії.
37. Визначте причини та наслідки війн Польської держави з Тевтонським орденом.
38. Розкрийте наслідки Грюнвальдської битви та Тринадцятирічної війни для Польського королівства.
39. Проаналізуйте унію Польського королівства з Угорщиною.
40. Поясніть особливості народної та шляхетської культури Польської держави в добу середньовіччя.
41. Проаналізуйте особливості формування польської середньовічної нації.
42. Дайте характеристику польської літератури доби середньовіччя.
43. Визначте головні риси польського мистецтва доби середньовіччя.
44. Проаналізуйте освіту в середньовічному Польському королівстві.
45. Установіть значення проникнення ренесансних впливів до духовної культури слов'ян у період середніх віків.
46. Дайте характеристику виникненню та розвитку гуманізму в культурі західних слов'ян доби середньовіччя.
47. Проаналізуйте процес становлення літературних мов у західних слов'ян середньовіччя.
48. Порівняйте Реформацію, Контрреформацію та католицьку реформу на західнослов'янських землях.
49. Визначте причини поразки руських військ і основні події походу Батия на Русь.
50. Охарактеризуйте особливості відносин Русі та Золотої Орди.
51. Визначте особливості розвитку Новгородської феодальної республіки в умовах іга.
52. Прослідкуйте еволюцію боротьби руських князівств проти татаро-монгольського іга.
53. Встановіть наслідки монголо-татарського іга для Русі.
54. Визначте передумови об'єднання руських земель навколо Москви.
55. Встановіть причини возвеличення Москви та проаналізуйте початок об'єднання руських земель.
56. Дайте аналіз діяльності князя Юрія Довгорукого та Олександра Невського.
57. Прослідкуйте етапи боротьби за ярлик Великого князя Владимирського.
58. Проаналізуйте суперництво Москви та Твері.
59. Визначте економічний розвиток Московського князівства за Івана I Калити.
60. Дайте характеристику політичного та військового зміцнення Московського князівства за Івана I Калити.
61. Визначте особливості діяльності Семена Гордого та Івана Красного у

Московському князівстві.

62. Проаналізуйте внутрішню політику князя Дмитрія Донського.
63. Простежте хід і наслідки Куликовської битви.
64. Визначте наслідки «Стояння на Угрі» для руських земель.
65. Охарактеризуйте династичну війну другої чверті XV ст.
66. Дайте аналіз діяльності князя Василя I.
67. Встановіть особливості політики князя Василя II.
68. Охарактеризуйте внутрішню та зовнішню політику князя Івана II.
69. Проаналізуйте діяльність князя Івана III Великого.
70. Охарактеризуйте особливості суперництва Москви та Великого Новгороду.
71. Проаналізуйте відносини Московського князівства з Великим князівством Литовським.
72. Змалюйте процес завершення територіального об'єднання руських земель навколо Москви.
73. Проаналізуйте процес формування загальноруських органів управління та особливої форми державності Московської держави.
74. Визначте історичне значення утворення Московської централізованої держави.
75. Зробіть аналіз діяльності князя Василя III.
76. Проаналізуйте соціально-економічний розвиток Московської держави наприкінці XV — початку XVI ст.
77. Розгляньте феодальне землеволодіння в Московській централізованій державі напередодні епохи Івана Грозного.
78. Проаналізуйте причини та наслідки політичної кризи 30-40-х років XVI століття.
79. Встановіть особливості розвитку літописання на північно-руських землях у XIV — на початку XVI ст.
80. Встановіть особливості розвитку полемічної літератури на північно-руських землях у XIV — на початку XVI ст.
81. Встановіть особливості розвитку агіографічної літератури на північно-руських землях у XIV — на початку XVI ст.
82. Дослідіть еволюцію усної народної творчості в Північній Русі.
83. Проаналізуйте народні та наукові знання на північно-руських землях у XIV-XVI ст.
84. Дослідіть появу книгодрукування в Московській державі.
85. Визначте особливості архітектури давньої Московської держави.
86. Дайте характеристику іконопису на Русі в період зміцнення влади Москви.
87. Охарактеризуйте прикладне мистецтво в Московській Русі.
88. Визначте особливості живопису в Московській державі пізнього середньовіччя.
89. Проаналізуйте побут населення Московського князівства.
90. Дайте характеристику церковно-релігійного життя в Московській державі упродовж XIV-XVI століть.

4. ПЕРЕЛІК ПИТАНЬ ДЛЯ РЕКТОРСЬКОЇ КОНТРОЛЬНОЇ РОБОТИ

1. Визначте роль давніх слов'ян у «Великому переселенні народів».
2. Визначте передумови та причини утворення Київської Русі.
3. З'ясуйте проблему походження терміну «Русь».
4. З'ясуйте роль слов'ян і протоболгар в утворенні середньовічної болгарської держави.
5. Зазначте особливості та значення прийняття християнства в Болгарії.
6. Розкрийте особливості розквіту I Болгарського царства.
7. Проаналізуйте богомільський рух у Болгарії.
8. Проаналізуйте процес виникнення давньоруської держави східних слов'ян.
9. Охарактеризуйте державний лад Київської Русі.
10. Проаналізуйте реформи княгині Ольги та діяльність Святослава.
11. Проаналізуйте реформи Володимира Великого.
12. Дайте характеристику епосі Ярослава Мудрого.
13. Проаналізуйте діяльність Володимира Мономаха.
14. Політична роздробленість Київської Русі: причини та наслідки.
15. Дайте характеристику культури в Київській Русі.
16. Визначте передумови та причини визволення Болгарії від візантійського панування.
17. З'ясуйте роль відновлення царства та патріархії в Болгарії для історії південних слов'ян.
18. Проаналізуйте причини, хід і наслідки повстання Івайло.
19. Простежте процес встановлення залежності болгарських земель від османської держави.
20. Визначте основні характеристики діяльності Стефана Немані.
21. Проаналізуйте особливості сербської культури на шляху освоєння візантійського та болгарського спадку в ранньосередньовічний період.
22. Визначте особливості політичної діяльності Стефана Душана.
23. Розкрийте особливості соціально-економічного розвитку сербських земель упродовж XII-XIV ст.
24. Визначте значення проголошення царства та патріархії для Сербії.
25. Проаналізуйте причини та хід розпаду Сербського царства.
26. Визначте політичну та економічну долю Сербської деспотовини.
27. Охарактеризуйте процес об'єднання Зети з Рашкою та його наслідки.
28. Проаналізуйте становище боснійських земель у X-XIII ст.
29. Визначте становище боснійських земель за правління Твртко.
30. Виділіть особливості занепаду Боснійської держави в XV ст.
31. Дайте характеристику становленню середньовічної Хорватської держави.
32. Охарактеризуйте діяльність хорватського князя Томислава.
33. Зробіть аналіз соціально-економічного устрою середньовічної Хорватської держави.
34. Визначте особливі риси середньовічної хорватської культури.
35. Дайте аналіз розквіту Далмації та Дубровника в XII-XV ст.

36. Встановіть основні напрями завоювання турками-османами південнослов'янських земель.
37. Визначте роль Великої Моравії для історії й культури Центральної Європи.
38. Проаналізуйте історичну долю полабсько-балтійських, альпійських і паннонських слов'ян.
39. Охарактеризуйте процес утворення та внутрішньої консолідації Чеського князівства.
40. Встановіть значення утвердження християнства та освоєння великоморавської спадщини Чехією.
41. Проаналізуйте розквіт середньовічної Чехії за правління династії Люксембургів.
42. Визначте передумови гуситського руху.
43. Проаналізуйте ідеологічну програму гуситського руху.
44. Охарактеризуйте діяльність Яна Гуса.
45. Дослідіть політичну боротьбу в 1415-1419 рр. у Чехії.
46. Проаналізуйте програму чашників у гуситському русі.
47. Проаналізуйте програму таборитів у гуситському русі.
48. Проаналізуйте програму пікардів у гуситському русі.
49. Визначте трактування «чотирьох празьких статей» різними напрями гуситів.
50. Охарактеризуйте розгром гуситами хрестових походів.
51. Поясніть проблему гусизму на Базельському соборі та угоду між чашниками й католиками.
52. Проаналізуйте битву біля Ліпан і поразку таборитів.
53. Визначте значення гуситського руху для історії й культури середньовічної Чехії.
54. Охарактеризуйте процес зміцнення влади Габсбургів і втрати Чехією політичної самостійності.
55. Проаналізуйте долю Словаччини в складі Угорського королівства.
56. Визначте долю Словаччини в системі монархії Габсбургів і проаналізуйте діяльність братиків.
57. Розкрийте роль династії Пястів у виникненні польської державності.
58. Охарактеризуйте процес запровадження християнства в Польській державі.
59. Дайте характеристику діяльності князя Мешка I.
60. Визначте основні риси політики князя Болеслава Хороброго.
61. Встановіть причини політичної роздробленості Польської держави.
62. Визначте внутрішні та зовнішні чинники подолання роздробленості Польської держави.
63. Проаналізуйте культуру та освіту Польської держави в X-XIII ст.
64. Охарактеризуйте діяльність Владислава Локетка.
65. Дайте характеристику діяльності та реформам Казимира Великого.
66. Проаналізуйте умови Кревської унії.
67. Визначте причини та наслідки війн Польської держави з Тевтонським орденом.
68. Поясніть особливості народної та шляхетської культури Польської

держави в добу середньовіччя.

69. Визначте причини поразки руських військ і основні події походу Батия на Русь.
70. Охарактеризуйте особливості відносин Русі та Золотої Орди.
71. Прослідкуйте еволюцію боротьби руських князівств проти татаро-монгольського іґа.
72. Встановіть наслідки монголо-татарського іґа для Русі.
73. Визначте передумови об'єднання руських земель навколо Москви.
74. Встановіть причини возвеличення Москви та проаналізуйте початок об'єднання руських земель.
75. Визначте розвиток Московського князівства за Івана I Калити.
76. Проаналізуйте внутрішню політику князя Дмитрія Донського.
77. Простежте хід і наслідки Куликовської битви.
78. Визначте наслідки «Стояння на Угрі» для руських земель.
79. Охарактеризуйте династичну війну другої чверті XV ст.
80. Дайте аналіз діяльності князя Василя I та Василя II.
81. Охарактеризуйте внутрішню та зовнішню політику князя Івана II.
82. Проаналізуйте діяльність князя Івана III Великого.
83. Зробіть аналіз діяльності князя Василя III.
84. Проаналізуйте соціально-економічний розвиток Московської держави наприкінці XV — початку XVI ст.
85. Встановіть особливості розвитку літератури на північно-руських землях у XIV — на початку XVI ст.
86. Дослідіть еволюцію усної народної творчості в Північній Русі.
87. Проаналізуйте народні та наукові знання на північно-руських землях у XIV-XVI ст.
88. Визначте особливості архітектури давньої Московської держави.
89. Дайте характеристику іконопису на Русі в період зміцнення влади Москви.
90. Охарактеризуйте мистецтво в Московській Русі.

КОМПЛЕКС НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ ДЛЯ СТУДЕНТІВ ЗАОЧНОГО ВІДДІЛЕННЯ

1. ТЕМАТИКА ЛЕКЦІЙ

Лекція №1: Походження та рання історія слов'ян (2 год.).

Лекція №2: Розселення слов'ян на Балканському півострові (2 год.).

Лекція №3: Розвиток східних слов'ян до утворення давньоруської держави (2 год.).

Лекція №4: Болгарська державність в середні віки (2 год.).

Лекція №5: Середньовічна Боснія та основні віхи її історії (2 год.).

Лекція №6: Особливості ранньосередньовічного розвитку слов'янських народів Центральної Європи (2 год.).

Лекція №7-8: Еволюція середньовічної Чеської держави (4 год.).

Лекція №9-10: Розвиток ранньосередньовічної Польської держави (4 год.).

Лекція №11-12: Об'єднання руських земель і утворення Московської держави (XIV — початок XVI ст.) (4 год.).

2. ТЕМАТИКА СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ

Семінарське заняття №1: Болгарська держава у VII-XII ст. (2 год.)

Семінарське заняття №2: Друге Болгарське царство (2 год.)

Семінарське заняття №3: Сербська держава Неманичів (2 год.)

Семінарське заняття №4: Гуситський рух у Чехії (2 год.)

Семінарське заняття №5: Розквіт Польського королівства в період пізнього середньовіччя (XIV-XVI ст.) (2 год.)

Семінарське заняття №6: Руські землі та Золота Орда (XIII-XIV ст.) (2 год.)

Семінарське заняття №7-8: Централізація Північно-Східної Русі навколо Москви (4 год.)

3. ТЕМАТИКА САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

Тема №1: Еволюція давньоруської держави (IX-XII ст.)

План:

1. Передумови утворення давньоруської держави.
2. Внутрішня та зовнішня політика перших київських князів.
3. Прийняття християнства та діяльність Володимира Великого.
4. Київська Русь за Ярослава Мудрого.
5. Феодальна роздробленість Русі: причини та наслідки.

Тема №2: Культура Київської Русі

План:

1. Наукові знання та освіта в Київській Русі.
2. Література в давньоруській державі.
3. Усна народна творчість на руських землях.
4. Архітектура Київської Русі.
5. Мистецтва на руських землях.

Тема №3: Еволюція середньовічної Хорватії

План:

1. Формування незалежного хорватського князівства. Держава Трпимировичів.
2. Турецький наступ у Хорватії й розподіл хорватських земель.
3. Утворення Військової Границі.

Тема №4: Далматинські міста в середні віки

План:

1. Розвиток Дубровника та Далмації в X-XI ст.
2. Розквіт Дубровника. Далмація в XII-XIV ст.
3. Економічні та політичні здобутки (I половина XV ст.). Посилення османської загрози.
4. Дубровницько-далматинське літературне Відродження.

Тема №5: Культура балканських слов'ян в епоху середньовіччя

План:

1. Середньовічна культура Сербії.
2. Середньовічна культура Хорватії.
3. Середньовічна культура Боснії та Герцеговини.
4. Середньовічна культура Чорногорії.

Тема №6: Слов'янські землі під владою Османської імперії (до XVI ст.)

План:

1. Завоювання турками-османами південнослов'янських земель.
2. Внутрішня політика Порти на загарбаних землях.
3. Соціально-економічне становище поневолених народів.

4. Національно-визвольний рух та його форми.

Тема №7: Втрата Чехією політичної самостійності

План:

1. Суспільно-економічний розвиток Чехії після Гуситської революції.
2. Правління Подебрада в Чехії.
3. Чехія під владою династії Ягеллонів.
4. Приєднання чеських земель до австрійської монархії Габсбургів.

Тема №8: Словаки в середньовічну добу

План:

1. Включення словацьких територій в Угорське королівство в X-XI ст.
2. Боротьба за угорську корону. Діяльність братиків.
3. Словаччина в системі монархії Габсбургів.

Тема №9: Культурний розвиток західних слов'ян у епоху середньовіччя

План:

1. Культурний розвиток у Польському королівстві.
2. Культура чеського народу в добу середньовіччя.
3. Середньовічна словацька культура: визрівання особливих рис і їх утвердження на етнічних землях.

Тема №10: Північно-руська культура Московської держави (XIV-XVI ст.)

План:

1. Освіта та наукові знання в Московській державі упродовж XIV — початку XVI століття:
  - а) іноземний вплив;
  - б) самобутній розвиток;
  - в) книгодрукування.
2. Північно-руська література Московської держави:
  - а) літописання та хронографи;
  - б) полемічна література;
  - в) агіографічна література;
  - г) усна народна творчість.
3. Мистецтво в Московській Русі XIV — початку XVI століття:
  - а) образотворче мистецтво;
  - б) прикладне мистецтво.
4. Архітектура Московської держави XIV — початку XVI століття:
  - а) церковно-релігійного призначення;
  - б) оборонно-фортифікаційного характеру;
  - в) побутово-житлова архітектура.

4. ТЕМАТИКА РЕФЕРАТІВ З КУРСУ

1. Історична слов'яністика серед інших слов'яністичних дисциплін.
2. Вивчення слов'янської історії вітчизняними вченими.
3. Вивчення слов'янської історії зарубіжними вченими.
4. Етнічна самосвідомість як важливий чинник етногенетичного процесу.
5. Господарський лад давніх слов'ян.
6. Розселення давніх слов'ян.
7. Соціальна організація давніх слов'ян.
8. Релігія давніх слов'ян.
9. Розвиток мов у давніх слов'ян.
10. Культурний розвиток давніх слов'ян.
11. Наукова дискусія про прабатьківщину слов'ян.
12. Формування етноніму «слов'яни» та його сучасний стан.
13. Участь слов'ян у «Великому переселенні народів».
14. Масова колонізація слов'янами Балканського півострова.
15. Утворення Аварського каганату та його взаємодія зі слов'янами.
16. Історична доля слов'янського населення Візантії.
17. Особливості етногенезу східних слов'ян.
18. Особливості етногенезу західних слов'ян.
19. Особливості етногенезу південних слов'ян.
20. Ранні додержавні об'єднання у східних слов'ян.
21. Ранні додержавні об'єднання у західних слов'ян.
22. Ранні додержавні об'єднання у південних слов'ян.
23. Передумови утворення Київської Русі.
24. Проблема походження терміну «Русь».
25. Передумови утворення середньовічної болгарської держави.
26. Прийняття християнства Болгарією.
27. Проголошення царства й патріархії в Болгарії.
28. Самуїлова держава та занепад I Болгарського царства.
29. Болгарська культура VIII-XII ст.: характерні риси.
30. Візантійська окупація болгарських земель у XI-XII ст.
31. Богомільський рух у Болгарії.
32. Формування території Київської Русі.
33. Державний лад Київської Русі.
34. Реформи княгині Ольги в Київській Русі.
35. Діяльність Святослава Завойовника.
36. Діяльність Володимира Великого.
37. Прийняття християнства Київською Руссю.
38. Епоха Ярослава Мудрого: політичні здобутки.
39. Епоха Ярослава Мудрого: економічні здобутки.
40. Епоха Ярослава Мудрого: культурні здобутки.
41. «Руська Правда» — законник Київської Русі.
42. Борис і Гліб — київські князі.

43. Церква та релігія в Київській Русі.
44. Митрополит Іларіон і його діяльність.
45. Києво-Печерська Лавра — духовний центр Київської Русі.
46. Діяльність Володимира Мономаха.
47. Повстання 1113 р. в Київській Русі.
48. Політична роздробленість Київської Русі: Київське князівство.
49. Політична роздробленість Київської Русі: Чернігівське князівство.
50. Політична роздробленість Київської Русі: Сіверське князівство.
51. Політична роздробленість Київської Русі: Галицько-Волинське князівство.
52. Політична роздробленість Київської Русі: Великий Новгород.
53. Політична роздробленість Київської Русі: Володимиро-Суздальське князівство.
54. Писемність у Київській Русі.
55. Освіта в Київській Русі.
56. Архітектура в Київській Русі.
57. Мистецтво та музика в Київській Русі.
58. Повсякденний побут жителів Київської Русі.
59. Релігія в Київській Русі.
60. Місце церкви в державному будівництві обох болгарських царств.
61. Антивізантійські виступи болгар у XI ст.: перше повстання.
62. Антивізантійські виступи болгар у XI ст.: друге повстання.
63. Повстання братів Асенів і відновлення болгарської державності.
64. II Болгарське царство напередодні османського завоювання.
65. Османське завоювання Болгарії.
66. Характерні риси османського панування на болгарських землях.
67. Антиосманські повстання на болгарських землях.
68. Унікальність побуту та культури болгар у середні віки.
69. Утворення перших сербських князівств.
70. Зетська держава в боротьбі за звільнення від візантійської опіки.
71. Політична діяльність Стефана Немані.
72. Проголошення королівства в Сербії та основні етапи його еволюції.
73. Основні риси середньовічної сербської культури.
74. «Законник» Стефана Душана як визначна пам'ятка середньовічного сербського права.
75. Сербський напрям османської експансії на Балканах.
76. Унікальність розвитку Сербської деспотовини.
77. Політична діяльність Стефана Душана.
78. Проголошення царства та патріархії в Сербії.
79. Розквіт середньовічної Боснійської держави.
80. Виникнення Герцеговини та її розвиток у середні віки.
81. Османське завоювання Боснії та Герцеговини.
82. Виникнення незалежної держави Трпимировичів.
83. Політична діяльність князя Томислава.
84. Особливості розвитку хорватських земель під османською владою.
85. Хорватські землі в складі володінь Габсбургів.

86. Особливості розвитку хорватської літератури та наукових знань.
87. Розвиток словенських земель за доби середньовіччя.
88. Падіння візантійської влади в Далмації та становлення комунального устрою.
89. Встановлення венеціанського панування в Далмації.
90. Дубровнік під сюзеренітетом Османської імперії.
91. Характерні риси балканської православної традиції слов'ян.
92. Господарсько-економічний устрій балканських слов'ян.
93. Соціально-політична організація балканських слов'ян.
94. Духовне життя балканських слов'ян.
95. Посилення Османської держави на Балканах.
96. Значення битви на р. Мариці для балканських слов'ян.
97. Наслідки битви на Косовому полі для Балкан.
98. Втрата державної незалежності балканськими слов'янськими народами.
99. Антиосманські виступи в слов'янських землях на Балканах.
100. Доля балканських слов'ян під османською владою.
101. Перші військово-політичні об'єднання західних слов'ян.
102. Держава Само та Карантанія.
103. Велика Моравія та її значення для середньовічного слов'янства.
104. Доля полабсько-балтійських, альпійських і паннонських слов'ян.
105. Утворення Чеського князівства.
106. Запровадження християнства в Чехії.
107. Чехія за правління династії Люксембургів.
108. Ідеологія Яна Гуса та її джерела.
109. Передумови гуситського руху.
110. Початок виступу гуситів у Чехії.
111. Політична програма чашників.
112. Політична програма таборитів.
113. Трактатування гуситами «Чотирьох празьких статей».
114. Перший період гуситських воєн.
115. Другий період гуситських воєн.
116. Розгром гуситами хрестових походів.
117. Проблема гусизму на Базельському соборі.
118. Битва біля Ліпан і поразка таборитів. Діяльність чашників на зближення з католиками.
119. Джерела та історіографія гуситського руху.
120. Ян Желівський — портрет на тлі епохи.
121. Ян Жижка — портрет на тлі епохи.
122. Значення гуситського руху для середньовічної Європи.
123. Станова монархія в Чехії за австрійських Габсбургів.
124. Чеські землі в період Тридцятирічної війни.
125. Словацькі землі в середні віки.
126. Діяльність братиків у Словаччині.
127. Виникнення Польської держави та династія Пястів.
128. Внутрішня та зовнішня політика Мешка I.

129. Запровадження християнства в Польщі.
130. Діяльність Болеслава Хороброго.
131. Гнєзненський з'їзд 1000 року.
132. Болеслав II Сміливий і його діяльність.
133. Політична криза 1030-х років у Польській державі.
134. Політика князя Болеслава III Кривоустого.
135. Причини та наслідки політичної роздробленості Польської держави.
136. Політична роздробленість Польщі у XII-XIII ст.
137. Становище церкви в середньовічній Польщі.
138. Культура середньовічної Польщі.
139. Еволюція системи сеньйорату та принципату.
140. Діяльність Владислава Локетка.
141. Діяльність і реформи Казимира Великого.
142. Формування станової монархії в Польщі.
143. Значення Кревської унії для зміцнення Польської держави.
144. Експансія Польщі на землі Галицько-Волинського князівства.
145. Польсько-литовське зближення та його значення.
146. Війни Польської держави з Тевтонським орденом.
147. Наслідки Грюнвальдської битви для Польщі.
148. Польське королівство в Тринадцятирічній війні.
149. Унія Польського королівства з Угорщиною.
150. Адміністративний устрій середньовічної Польської держави.
151. Формування польської середньовічної нації.
152. Соціальна структура середньовічного польського населення.
153. Польська література в добу середньовіччя та освіта.
154. Середньовічне мистецтво Польщі.
155. Книгодрукування у слов'ян Центральної Європи.
156. Привілеї Людовіка Великого, Владислава II Ягайла та Казимира IV.
157. Встановлення татаро-монгольського іґа на Русі.
158. Відносини Русі з Золотою Ордою.
159. Київське князівство в період іґа.
160. Владимиро-Суздальська земля під час іґа.
161. Смоленське князівство під час іґа.
162. Чернігівське князівство під час іґа.
163. Муромо-Рязанське та Полоцьке князівства під час іґа.
164. Новгородська феодальна республіка під час іґа.
165. Галицько-Волинське князівство під час іґа.
166. Наслідки татаро-монгольського іґа для східних слов'ян.
167. Історіографія золотоординського іґа на руських землях.
168. Боротьба руського народу проти татаро-монголів упродовж XIII ст.
169. Діяльність Олександра Невського.
170. Передумови та особливості об'єднання руських земель навколо Москви.
171. Суперництво Москви з сусідніми землями.
172. Економічне та військове зміцнення Московського князівства в XIV ст.
173. Московська Русь за Івана Калити.

174. Москва за братів Семена Гордого та Івана Красного.
175. Діяльність Дмитрія Московського (Донського).
176. Куликовська битва та її значення для руських земель.
177. Причини возвеличення Москви.
178. Діяльність Василя I та Василя II.
179. Династична війна другої третини XV ст. у Московському князівстві.
180. Історичне значення утворення Московської держави.
181. Соціально-економічний розвиток Московського князівства.
182. Державний лад Московського князівства в XV ст.
183. Зовнішня політика Московської централізованої держави.
184. Внутрішня політика великих московських князів.
185. Діяльність Івана III.
186. Судебник Івана III.
187. Діяльність Василя III.
188. Політична криза 30-40-х років XVI ст. у Московському князівстві.
189. Руська література та усна народна творчість упродовж XIV — першої третини XVI ст.
190. Книгодрукування в Московській Русі.
191. Пізнє літописання в Московському князівстві.
192. Архітектура Московської Русі.
193. Живопис у Північній Русі в період пізнього середньовіччя.
194. Іконопис у Північній Русі періоду пізнього середньовіччя.
195. Життя та творчість Андрія Рубльова.
196. Народні та наукові знання в Московській Русі.
197. Побут сільського населення Московської Русі.
198. Побут міського населення Московської Русі.
199. Особливості феодального землеволодіння в Московській Русі.
200. Роль козацтва в історії Московської Русі.

5. ТЕМАТИКА КОНТРОЛЬНИХ РОБІТ З КУРСУ

ТЕМА 1. Походження слов'ян

План

1. Глотогенез слов'ян.
2. Етногенез слов'ян.
3. Культурогенез слов'ян.

ТЕМА 2. Ранньослов'янський етнос у найдавніший період історії

План

1. Первісний ареал проживання давніх слов'ян.
2. Господарський лад і соціальна організація давніх слов'ян.
3. Мова, релігія та культура давніх слов'ян.

ТЕМА 3. Проблема походження слов'ян в історіографії

План

1. Наукова дискусія про прабатьківщину слов'ян та основні теорії етногенезу.
2. Формування етноніму (венеди, анти, склавіни, хорвати, серби) та його сучасний стан.
3. Наукові, політичні, ідеологічні аспекти в дискусії про походження етноніму "слов'яни".

ТЕМА 4. Велике переселення народів і роль слов'ян

План

1. Початок розселення слов'ян у місця їх пізнішого проживання.
2. Причини переселення слов'янських племен.
3. Основні напрямки та характер слов'янської експансії в період раннього середньовіччя.

ТЕМА 5. Розселення слов'ян на Балканському півострові

План

1. Дії слов'ян проти балканських володінь Східної Римської імперії (Візантії): від перших нападів до масової колонізації.
2. Слов'яни та Аварський каганат.
3. Падіння влади Візантії та напрями розселення слов'ян на Балканському півострові.

ТЕМА 6. Візантія та балканські слов'яни в період раннього середньовіччя

План

1. Перехід слов'ян до мирного освоєння захоплених територій на Балканах.
2. Соціально-політична організація слов'ян на колишніх візантійських землях («словинії»).
3. «Візантійська Реконкіста» та відновлення влади імперії над частиною земель Балканського півострову. Історична доля слов'янського населення Візантії.

ТЕМА 7. Виділення східних слов'ян із слов'янського середовища

План

1. Розселення східних слов'ян та їх взаємодія з неслов'янськими етносами.
2. Господарський лад і побут давніх східних слов'ян.
3. Племінні та ранні політичні об'єднання у східних слов'ян.

ТЕМА 8. Процес державотворення у східних слов'ян

План

1. Визрівання передумов утворення давньоруської держави.
2. Причини виникнення Київської Русі.
3. Проблема походження терміну «Русь» в історіографії.

ТЕМА 9. Суспільно-економічний устрій давніх слов'ян у IV-IX ст.

План

1. Землеробство як основа господарської діяльності слов'ян. Розвиток ремесла та торгівлі.
2. Суспільний лад слов'ян. Особливості релігійного життя. Військова справа та її роль у зміцненні слов'янських племен.
3. Характерні риси культури та повсякденного побуту слов'ян.
4. Остаточне розмежування слов'янських племен на східних, західних і південних.

ТЕМА 10. Виникнення та розвиток Першої Болгарської держави до прийняття християнства

План

1. Протоболгари, хан Аспарух і утворення середньовічної болгарської держави.
2. Болгаро-візантійське суперництво у боротьбі за підкорення балканських слов'ян.
3. Територіально-політична експансія та внутрішня консолідація Болгарської держави.
4. Становлення єдиної військово-адміністративної та судової організації на територіальній основі.

ТЕМА 11. Еволюція Першої Болгарської держави від прийняття християнства до початку занепаду

План

1. Прийняття християнства та становлення єдиної й самостійної церковної організації (Болгарська архієпископія).
2. Проголошення царства й патріархії в Болгарії.
3. Перший культурний розквіт на шляху освоєння та відтворення основних досягнень візантійської церковної культури («Преславська цивілізація»).
4. Формування болгарської (слов'яно-болгарської) середньовічної народності.

ТЕМА 12. Занепад і ліквідація Першої Болгарської держави

План

1. Ослаблення болгарської держави та початок візантійського завоювання.
2. Рух комітопулів і возвеличення царя Самуїла («Самуїлова держава»).
3. Остаточне падіння I Болгарського царства та візантійське завоювання Болгарії.
4. Богомільський рух.

ТЕМА 13. Еволюція давньоруської держави за перших князів

План

1. Становлення давньоруської держави східних слов'ян: формування території та державного ладу.
2. Криза середини X ст. і реформи Ольги. Святослав-Завойовник.
3. Нова смута й утвердження в Києві Володимира. Його реформи та прийняття християнства, наслідки хрещення.

ТЕМА 14. Розвиток давньоруської держави від Ярослава Мудрого до феодалної роздробленості

План

1. Епоха Ярослава Мудрого. Друга смута на Русі та нове об'єднання.
2. Становлення ранньофеодальних відносин. Державна влада. Міста. Торгівля. Військо.
3. Від язичницьких бунтів до соціального протесту.
4. Повстання 1113 р. і епоха Володимира Мономаха.

ТЕМА 15. Політична роздробленість Київської Русі

План

1. Передумови та причини політичної роздробленості Русі.
2. Утворення на території Русі князівств-держав.
3. Культура Русі: писемність, освіта, архітектура, мистецтво, музика та побут.

ТЕМА 16. Відновлення Болгарської державності. Розквіт Другого Болгарського царства

План

1. Візантійська адміністрація в болгарських землях і становище місцевого населення.
2. Повстання братів Асенів і відновлення середньовічної Болгарської держави.
3. Болгарія у боротьбі за «візантійський спадок». Відновлення царства та патріархії.

ТЕМА 17. Занепад Другого Болгарського царства

План

1. Ослаблення Болгарії: зовнішні загрози, династичні суперечки, соціальні конфлікти, розвиток локального сепаратизму та територіальні втрати.
2. II Болгарське царство напередодні османського завоювання: тимчасова стабілізація й останній культурний розквіт.

3. Битва на Мариці. Османське завоювання та остаточне падіння середньовічної Болгарської держави.

ТЕМА 18. Серби та сербські землі в період раннього середньовіччя

План

1. Поява сербів на Балканському півострові та утворення перших сербських князівств.
2. Сербські землі між Аварським каганатом, Візантією та I Болгарським царством.
3. Зетська держава у боротьбі за звільнення від візантійської опіки.

ТЕМА 19. Сербська держава за перших Неманичів

План

1. Возвеличення Стефана Немані.
2. Здобуття повної державної незалежності та проголошення королівства й архієпископії.
3. Підйом сербської культури. Формування середньовічної сербської народності.

ТЕМА 20. Розквіт держави Неманичів

План

1. Розквіт Сербської держави Неманичів і її територіально-політична експансія.
2. Стефан Душан і його «Законник».
3. Проголошення царства та патріархії.

ТЕМА 21. Занепад держави Неманичів

План

1. Розпад держави царя Душана та виокремлення Моравської Сербії серед інших сербських державних утворень.
2. Битва на Косовому полі й встановлення залежності від Османської держави.
3. Битва біля Анкари, оформлення деспотовини та останній розквіт середньовічної Сербії.
4. Падіння Сербської деспотовини та остаточне встановлення османського панування у сербських землях.

ТЕМА 22. Середньовічна Боснія

План

1. Боснія в період раннього середньовіччя.
2. Установлення сюзеренітету над Боснією з боку Угорського королівства.
3. Краль Твртко та розквіт середньовічної Боснійської держави.
4. Подальше ослаблення та фактичний розпад Боснії. Османське завоювання Боснії та Герцеговини.

ТЕМА 23. Середньовічна Хорватія

План

1. Перші хорватські князівства. Становлення середньовічної Хорватської держави.
2. Князь Томислав і розквіт ранньосередньовічної Хорватії.
3. Ослаблення Хорватії. Король Дімітрій Звонімір і перехід Хорватії під владу Угорського королівства.
4. Зростання османської загрози, битва біля Мохача та османське завоювання.

ТЕМА 24. Далматинські міста та словенські землі в середні віки

План

1. Міста та фортеці Далматинського узбережжя між Візантією та слов'янами у період раннього середньовіччя.
2. Особливості політико-адміністративної, господарсько-економічної, конфесійно-культурної та етномовної ситуації.
3. Встановлення венеціанського панування в Далмації. Дубровнік під сюзеренітетом Османської імперії.
4. Словенські землі в VII — XIV ст.

ТЕМА 25. Культура балканських слов'ян в епоху середньовіччя

План

1. Значення середньовічних християнських конфесійно-культурних традицій для розвитку етнокультурної диференціації балканських слов'ян.
2. Культура середньовічних слов'янських країн візантійського культурного кола.
3. Провідні центри візантійсько-слов'янського духовного та культурного спілкування й співпраці.
4. Кирило-Мефодіївська традиція та культурно-мовний простір Slavia Orthodoxa.

ТЕМА 26. Слов'янські землі під владою Османської імперії в середні віки

План

1. Особливості військового, адміністративного та релігійно-судового устрою. Тимарна система та система мілетів.
2. Становище населення слов'янських земель під османською владою. Значення християнства, церкви та її інститутів для збереження культурної й етнічної ідентичності місцевого населення.
3. Антиосманські виступи в слов'янських землях. Їх особливості, спрямованість і вимоги.

ТЕМА 27. Слов'яни Центральної Європи в період раннього середньовіччя

План

1. Розселення слов'ян на землях Центральної Європи (за межами первісного ареалу проживання).
2. Перші військово-політичні об'єднання та становлення державності. “Держава Само”. Карантанія. Велика Моравія.
3. Подальша історична доля полабсько-балтійських, альпійських і паннонських

слов'ян.

ТЕМА 28. Становлення середньовічної Чеської держави

План

1. Богемія та її населення наприкінці античного часу і в раннє середньовіччя.
2. Князь Борживій і утворення Чеського князівства.
3. Еволюція залежності від Священної Римської імперії та утворення єдиної церковної організації (Празьке єпископство).
4. Політична роздробленість та відновлення єдиної держави. Утвердження королівського достоїнства та особливості державно-політичного становища Чехії у складі Священної Римської імперії.

ТЕМА 29. Розквіт середньовічної Чеської держави

План

1. Чехія за правління династії Люксембургів.
2. Чехія та імперська політика Карла Люксембурга. Наростання кризових явищ.
3. Становлення станової організації й режиму станової монархії.

ТЕМА 30. Гуситський рух у Чехії

План

1. Передумови гуситського руху. Ян Гус, його попередники та наступники.
2. Політична боротьба в 1415-1419 рр. Повстання гуситів.
3. Чашники, таборити та пікарди. Чотири празькі статті, їх трактування напрямками гуситів.
4. Розгром гуситами хрестових походів. Проблема гусизму на Базельському соборі.
5. Угода та об'єднання чашників і католиків. Битва біля Ліпан і поразка таборитів.

ТЕМА 31. Втрата Чехією політичної самостійності

План

1. Утвердження австрійських Габсбургів на чеському троні. Особливості державно-політичної, конфесійно-культурної ситуації.
2. Боротьба чеських станів проти політики централізації та Контрреформації і їх співробітництво зі станами інших габсбургських володінь.
3. Чеські землі в період Тридцятирічної війни.
4. Відновлення та зміцнення влади Габсбургів і втрата Чехією політичної самостійності.

ТЕМА 32. Словаки у середньовічну добу

План

1. Включення словацьких територій до Угорського королівства упродовж X-XI ст.
2. Словаччина в умовах феодальної роздробленості. Матуш Чак Тренчинський.

3. Словаччина в центрі боротьби за угорську корону. Діяльність братриків.

ТЕМА 33. Еволюція ранньосередньовічної Польської держави

План

1. Польські землі у найдавніші часи.
2. Династія Пястів. Виникнення держави та запровадження християнства.
3. Зовнішня політика князів Мешка I та Болеслава Хороброго.
4. Криза монархії та її подолання. Болеслав II Сміливий і Болеслав III Кривоустий.

ТЕМА 34. Розвиток середньовічної Польської держави упродовж XIV-XV ст.

План

1. Процес відродження державності. Владислав Локеток.
2. Діяльність і реформи Казимира Великого. Формування станової монархії.
3. Кревська унія. Велика війна з Тевтонським орденом, Грюнвальдська битва. Унія з Угорщиною. Тринадцятирічна війна.
4. Політична боротьба у 1500-1560-х роках. Фільварково-панщинна система.

ТЕМА 35. Культура центральноєвропейських (західних) слов'ян в епоху середньовіччя

План

1. Доля Кирило-Мефодіївської традиції та культурно-мовний простір *Slavia Latina*.
2. Проникнення ренесансних впливів і становлення гуманістичної течії в духовній культурі слов'ян.
3. Книгодрукування. Становлення літературних мов і розвиток релігійної та світської словесної творчості на їх основі.
4. Реформаційні рухи та проблеми оновлення церковного життя. Контрреформація та католицька реформа.

ТЕМА 36. Боротьба народів Русі за незалежність у XIII ст.

План

1. Наступ татаро-монгол на Русь. Оборона Північно-Західної Русі. Встановлення іга.
2. Відносини Русі та Золотої Орди.
3. Визвольна боротьба народів Русі за звільнення від іга.
4. Наслідки татаро-монгольського іга.

ТЕМА 37. Початок об'єднання руських земель навколо Москви

План

1. Особливості та передумови об'єднання руських земель.
2. Перший етап – возвеличення Москви та початок об'єднання. Боротьба за ярлик Великого князя Владимирського.
3. Іван Калита та його сини. Причини возвеличення Москви.

4. Другий етап об'єднання. Завершення боротьби з Тверю.
5. Початок боротьби з ігом. Куликовська битва та ліквідація іга.

ТЕМА 38. Завершення об'єднання руських земель та утворення Московської держави

План

1. Третій етап – завершення об'єднання руських земель. Приєднання Новгород, Твері.
2. Формування загальноруських органів управління та особливої форми державності.
3. Історичне значення утворення Московської держави.

ТЕМА 39. Соціально-економічний розвиток Московської держави

План

1. Сільське господарство та селянство.
2. Феодальне землеволодіння. Бояри та служилі люди.
3. Місто й міське населення.

ТЕМА 40. Культура на руських землях у XIV — на початку XVI ст.

План

1. Розвиток літератури та літературні жанри. Еволюція усної народної творчості.
2. Народні й наукові знання на руських землях.
3. Особливості архітектури Московського князівства.
4. Живопис та інші види образотворчого мистецтва на Русі в період пізнього середньовіччя.

6. ПЕРЕЛІК ПИТАНЬ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ ТА ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ

Питання на залік:

1. Проаналізуйте первісний ареал проживання ранньослов'янського етносу.
2. Визначте роль слов'ян у «Великому переселенні народів».
3. Зробіть аналіз соціально-політичної та господарської організації «словіній».
4. Визначте передумови та причини утворення Київської Русі.
5. З'ясуйте проблему походження терміну «Русь».
6. З'ясуйте роль слов'ян і протоболгар в утворенні середньовічної болгарської держави.
7. Зазначте особливості та значення прийняття християнства в Болгарії.
8. Розкрийте особливості розквіту I Болгарського царства.
9. Проаналізуйте богомільський рух у Болгарії.
10. Проаналізуйте процес виникнення давньоруської держави східних слов'ян.
11. Визначте особливості формування території Київської Русі.
12. Охарактеризуйте державний лад Київської Русі.
13. Проаналізуйте реформи княгині Ольги та діяльність Святослава.
14. Проаналізуйте реформи Володимира Великого.
15. Дайте характеристику епосі Ярослава Мудрого.
16. Проаналізуйте діяльність Володимира Мономаха.
17. Політична роздробленість Київської Русі: причини та наслідки.
18. Дайте характеристику культури в Київській Русі.
19. Визначте передумови та причини визволення Болгарії від візантійського панування.
20. З'ясуйте роль відновлення царства та патріархії в Болгарії для історії південних слов'ян.
21. Проаналізуйте причини, хід і наслідки повстання Івайло.
22. Простежте процес встановлення залежності болгарських земель від османської держави.
23. Проаналізуйте процес утворення перших сербських князівств.
24. З'ясуйте особливості прийняття сербами християнства.
25. Дайте характеристику Зетської держави.
26. Визначте основні характеристики діяльності Стефана Немані.
27. Зробіть аналіз діяльності Стефана II Першовінчаного.
28. Проаналізуйте особливості сербської культури на шляху освоєння візантійського та болгарського спадку в ранньосередньовічний період.
29. Охарактеризуйте столітній розвиток середньовічної Сербської держави Неманичів після 1228 р.
30. Визначте особливості політичної діяльності Стефана Душана.
31. Розкрийте особливості соціально-економічного розвитку сербських земель упродовж XII-XIV ст.

32. Визначте значення проголошення царства та патріархії для Сербії.
33. Проаналізуйте причини та хід розпаду Сербського царства.
34. Дайте характеристику наслідків битви на Косовому полі кінця XIV ст.
35. Простежте процес встановлення залежності Сербії від Османської держави.
36. Визначте політичну та економічну долю Сербської деспотовини.
37. Опишіть головні культурні надбання Сербії в середньовічну добу.
38. Проаналізуйте перші державні утворення на території Чорногорії.
39. Визначте характерні риси християнізації середньовічного чорногорського населення.
40. Охарактеризуйте процес об'єднання Зети з Рашкою та його наслідки.
41. Розкрийте особливості еволюції чорногорських земель у складі Венеції та Османської імперії в XIV-XV ст.
42. Проаналізуйте становище боснійських земель у X-XIII ст.
43. Прослідкуйте процес християнізації на боснійських землях.
44. Зробіть аналіз внутрішнього устрою та зовнішньої політики Боснійської бановини упродовж XIII — середини XIV ст.
45. Дайте характеристику Боснії під владою Угорського королівства.
46. Визначте становище боснійських земель за правління Твртко.
47. Проаналізуйте процес виникнення Герцеговини.
48. Виділіть особливості занепаду Боснійської держави в XV ст.
49. Дайте характеристику становленню середньовічної Хорватської держави.
50. Охарактеризуйте діяльність князя Томислава.
51. Визначте особливості прийняття християнства на хорватських землях.
52. Проаналізуйте ідеологію та діяльність «глаголяшів».
53. Зробіть аналіз соціально-економічного устрою середньовічної Хорватської держави.
54. Проаналізуйте розділ хорватських земель в часи пізнього середньовіччя.
55. Визначте особливі риси середньовічної хорватської культури.
56. Дайте аналіз розквіту Далмації та Дубровника в XII-XV ст.
57. Встановіть основні напрями завоювання турками-османами південнослов'янських земель.
58. Проаналізуйте особливості територіально-судового устрою слов'ян на підосманській території.
59. Простежте умови життя й господарства слов'янських народів під владою турків-османів.
60. Зробіть аналіз культури південних слов'ян в умовах османського панування.

Питання на екзамен:

1. Визначте роль давніх слов'ян у «Великому переселенні народів».
2. Визначте передумови та причини утворення Київської Русі.
3. З'ясуйте проблему походження терміну «Русь».
4. З'ясуйте роль слов'ян і протоболгар в утворенні середньовічної болгарської держави.
5. Зазначте особливості та значення прийняття християнства в Болгарії.
6. Розкрийте особливості розквіту I Болгарського царства.
7. Проаналізуйте богомільський рух у Болгарії.
8. Проаналізуйте процес виникнення давньоруської держави східних слов'ян.
9. Охарактеризуйте державний лад Київської Русі.
10. Проаналізуйте реформи княгині Ольги та діяльність Святослава.
11. Проаналізуйте реформи Володимира Великого.
12. Дайте характеристику епосі Ярослав Мудрого.
13. Проаналізуйте діяльність Володимира Мономаха.
14. Політична роздробленість Київської Русі: причини та наслідки.
15. Дайте характеристику культури в Київській Русі.
16. Визначте передумови та причини визволення Болгарії від візантійського панування.
17. З'ясуйте роль відновлення царства та патріархії в Болгарії для історії південних слов'ян.
18. Проаналізуйте причини, хід і наслідки повстання Івайло.
19. Простежте процес встановлення залежності болгарських земель від османської держави.
20. Визначте основні характеристики діяльності Стефана Немані.
21. Проаналізуйте особливості сербської культури на шляху освоєння візантійського та болгарського спадку в ранньосередньовічний період.
22. Визначте особливості політичної діяльності Стефана Душана.
23. Розкрийте особливості соціально-економічного розвитку сербських земель упродовж XII-XIV ст.
24. Визначте значення проголошення царства та патріархії для Сербії.
25. Проаналізуйте причини та хід розпаду Сербського царства.
26. Визначте політичну та економічну долю Сербської деспотовини.
27. Охарактеризуйте процес об'єднання Зети з Рашкою та його наслідки.
28. Проаналізуйте становище боснійських земель у X-XIII ст.
29. Визначте становище боснійських земель за правління Твртко.
30. Виділіть особливості занепаду Боснійської держави в XV ст.
31. Дайте характеристику становленню середньовічної Хорватської держави.
32. Охарактеризуйте діяльність хорватського князя Томислава.
33. Зробіть аналіз соціально-економічного устрою середньовічної Хорватської держави.
34. Визначте особливі риси середньовічної хорватської культури.
35. Дайте аналіз розквіту Далмації та Дубровника в XII-XV ст.
36. Встановіть основні напрями завоювання турками-османами

південнослов'янських земель.

37. Визначте роль Великої Моравії для історії й культури Центральної Європи.
38. Проаналізуйте історичну долю полабсько-балтійських, альпійських і паннонських слов'ян.
39. Охарактеризуйте процес утворення та внутрішньої консолідації Чеського князівства.
40. Встановіть значення утвердження християнства та освоєння великоморавської спадщини Чехією.
41. Проаналізуйте розквіт середньовічної Чехії за правління династії Люксембургів.
42. Визначте передумови гуситського руху.
43. Проаналізуйте ідеологічну програму гуситського руху.
44. Охарактеризуйте діяльність Яна Гуса.
45. Дослідіть політичну боротьбу в 1415-1419 рр. у Чехії.
46. Проаналізуйте програму чашників у гуситському русі.
47. Проаналізуйте програму таборитів у гуситському русі.
48. Проаналізуйте програму пікардів у гуситському русі.
49. Визначте трактування «чотирьох празьких статей» різними напрямками гуситів.
50. Охарактеризуйте розгром гуситами хрестових походів.
51. Поясніть проблему гусизму на Базельському соборі та угоду між чашниками й католиками.
52. Проаналізуйте битву біля Ліпан і поразку таборитів.
53. Визначте значення гуситського руху для історії й культури середньовічної Чехії.
54. Охарактеризуйте процес зміцнення влади Габсбургів і втрати Чехією політичної самостійності.
55. Проаналізуйте долю Словаччини в складі Угорського королівства.
56. Визначте долю Словаччини в системі монархії Габсбургів і проаналізуйте діяльність братиків.
57. Розкрийте роль династії Пястів у виникненні польської державності.
58. Охарактеризуйте процес запровадження християнства в Польській державі.
59. Дайте характеристику діяльності князя Мешка I.
60. Визначте основні риси політики князя Болеслава Хороброго.
61. Встановіть причини політичної роздробленості Польської держави.
62. Визначте внутрішні та зовнішні чинники подолання роздробленості Польської держави.
63. Проаналізуйте культуру та освіту Польської держави в X-XIII ст.
64. Охарактеризуйте діяльність Владислава Локетка.
65. Дайте характеристику діяльності та реформам Казимира Великого.
66. Проаналізуйте умови Кревської унії.
67. Визначте причини та наслідки війн Польської держави з Тевтонським орденом.
68. Поясніть особливості народної та шляхетської культури Польської держави в добу середньовіччя.

69. Визначте причини поразки руських військ і основні події походу Батия на Русь.
70. Охарактеризуйте особливості відносин Русі та Золотої Орди.
71. Прослідкуйте еволюцію боротьби руських князівств проти татаро-монгольського іґа.
72. Встановіть наслідки монголо-татарського іґа для Русі.
73. Визначте передумови об'єднання руських земель навколо Москви.
74. Встановіть причини возвеличення Москви та проаналізуйте початок об'єднання руських земель.
75. Визначте розвиток Московського князівства за Івана I Калити.
76. Проаналізуйте внутрішню політику князя Дмитрія Донського.
77. Простежте хід і наслідки Куликовської битви.
78. Визначте наслідки «Стояння на Угрі» для руських земель.
79. Охарактеризуйте династичну війну другої чверті XV ст.
80. Дайте аналіз діяльності князя Василя I та Василя II.
81. Охарактеризуйте внутрішню та зовнішню політику князя Івана II.
82. Проаналізуйте діяльність князя Івана III Великого.
83. Зробіть аналіз діяльності князя Василя III.
84. Проаналізуйте соціально-економічний розвиток Московської держави наприкінці XV — початку XVI ст.
85. Встановіть особливості розвитку літератури на північно-руських землях у XIV — на початку XVI ст.
86. Дослідіть еволюцію усної народної творчості в Північній Русі.
87. Проаналізуйте народні та наукові знання на північно-руських землях у XIV-XVI ст.
88. Визначте особливості архітектури давньої Московської держави.
89. Дайте характеристику іконопису на Русі в період зміцнення влади Москви.
90. Охарактеризуйте мистецтво в Московській Русі.

ЗАГАЛЬНИЙ СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ ДО КУРСУ

- ✓ Аграрная история Северо-Запада России: Вторая половина XV — начало XVI в. — Ленинград, 1971.
- ✓ Акимова О.А. Формирование хорватской раннефеодальной государственности / О.А.Акимова // Раннефеодальные государства на Балканах. VI-XII вв. — М., 1985.
- ✓ Акты социально-экономической истории Северо-Восточной Руси конца XIV — начала XVI в. / Отв. ред. Б.Д.Греков. — М., 1952-1964. — Т. 1-3.
- ✓ Алексеев С.В. Славянская Европа VII-VIII вв. / С.В.Алексеев. — М., 2007.
- ✓ Алексеев Ю.Г. Аграрная и социальная история Северо-Восточной Руси XV-XVI вв. Переяславский уезд / Ю.Г.Алексеев. — М.-Ленинград, 1966.
- ✓ Алексеев Ю.Г. Развитие поместной системы в XVI в. / Ю.Г.Алексеев, А.И.Копанев // Дворянство и крепостной строй России XVI-XVIII вв. — М., 1975.
- ✓ Алексеева Т.И. Восточные славяне: истоки, становление, формирование / Т.И.Алексеева // Наука в России. — 2003. — №2. — С. 63-72.
- ✓ Алексеев Ю.М. Теоретичні засади курсу історії слов'янських народів в українській вищій школі / Ю.М.Алексеев, Н.М.Кравченко, Ю.В.Павленко // Український історичний журнал. — 1993. — №10. — С.86-94.
- ✓ Алпатов М.В. Сокровища русского искусства. XI-XVI вв. / М.В.Алпатов. — Ленинград, 1971.
- ✓ Алферова Г.В. Русские города XVI-XVII веков / Г.В.Алферова. — М., 1989.
- ✓ Альшиц Д.Н. Начало самодержавия в России / Д.Н.Альшиц. — М., 1985.
- ✓ Ангелов Д. Богомилство в Болгарии / Д.Ангелов. — М., 1954.
- ✓ Антология чешской и словацкой философии / Общ. ред. Е.А.Сафроновой и М.А.Хевеши. — М., 1982.
- ✓ Анухин Г. Новая гипотеза происхождения государства на Руси / Г.Анухин // Вопросы истории. — 2000. — №3. — С. 51-61.
- ✓ Артемьев А. Ледовое побоище и битвы XIV — начала XV в. на северо-западе Руси / А.Артемьев // Вопросы истории. — 1999. — №2. — С. 148-152.
- ✓ Арцыбашева Т.Н. Славяне-русы-варяги — кто они? / Т.Н.Арцыбашева // Вопросы истории. — 2004. — №1. — С.118-125.
- ✓ Асов А.И. Славянские боги и рождение Руси / А.И.Асов. — М., 1999.
- ✓ Ахиезер А.С. Россия: критика исторического опыта: В 3-х т. / А.С.Ахиезер. — М., 1991.
- ✓ Базилевич К.В. Внешняя политика Русского централизованного государства / К.В.Базилевич. — М., 1952.
- ✓ Балязин В.Н. Рождение Великой империи / В.Н.Балязин. — М., 2009.
- ✓ Баран В. Археологія та лінгвістика про етнокультурний розвиток давніх слов'ян / В.Баран // Українознавство. — 2005. — №4. — С. 270-273.
- ✓ Баран В. Велике розселення слов'ян / В.Баран // Археологія. — 1998. — №2. — С. 30-37.

- ✓ Баран В. Державотворчі та етнокультурні процеси в період Київської Русі / В.Баран // Слов'янські обрії / НАН України; Український комітет славистів; Нац. б-ка України імені В.І. Вернадського. Вип.1. — К., 2006. — С.23-40.
- ✓ Баран В. До питання про етнічні та державотворчі процеси в Київській Русі / В.Баран // Визвольний шлях. — 2002. — №6. — С. 22-28.
- ✓ Баран В. Етнічні й державотворчі процеси часів утворення Київської Русі / В.Баран // Історія в школах України. — 2004. — №4. — С.40-44.
- ✓ Баран В. Міждисциплінарні підходи до вивчення етногенезу слов'ян / В.Баран // Історія в школах України. — 2006. — №1. — С. 46-49.
- ✓ Баран В. Питання економіки та соціального розвитку слов'ян / В.Баран // Історія в школах України. — 2005. — №5. — С.44-50.
- ✓ Баран В. Слов'яни під час Великого переселення народів / В.Баран // Історія в школах України. — 2003. — №3. — С. 46-50.
- ✓ Баран В. Слов'яни у V-VII століттях нашої ери / В.Баран // Історія в школах України. — 2003. — №2. — С. 35-38.
- ✓ Баран В.Д. Давні слов'яни / В.Д.Баран. — К., 1998.
- ✓ Баран В.Д. Походження слов'ян / В.Д.Баран. — К., 1997.
- ✓ Баран Я. Суспільний розвиток слов'ян у світлі етнографії, археології та історичних джерел / Я.Баран // Історія в школах України. — 2006. — №7. — С. 52-56.
- ✓ Баран Я.В. Слов'янська община / НАН України. Ін-т археології. Чернівецький нац. ун-т ім. Ю.Федьковича. Буковинський центр археологічних досліджень / Я.В.Баран. — К.-Чернівці, 2004.
- ✓ Бегичева В. Откуда есть пошла Москва? / В.Бегичева // Наука и религия. — 2007. — №9. — С. 24-27.
- ✓ Белорусы / Отв. ред. В.К.Бондарчик. — М., 1998.
- ✓ Беляева Г.П. Общественные и государственно-правовые взгляды Яна Гуса / Г.П.Беляева // Учен. зап. Ленингр. ун-та. Сер. юрид. наук. — Ленинград, 1958. — Вып. 10.
- ✓ Боброва С.П. Некоторые вопросы крестьянского землевладения в Сербии XII — первой половине XIV вв. / С.П.Боброва // Вопросы истории славян. — Воронеж, 1963. — Вып. 1.
- ✓ Богатюк М. Устав Володимира Великого і суспільно-економічні зносини з церквою / М.Богатюк // Хроніка-2000. — 2007. — В.69-70. — С.327-354.
- ✓ Богданов А.П. Княгиня Ольга / А.П.Богданов // Вопросы истории. — 2005. — №2. — С.57-72.
- ✓ Бодрухин В. Феодальна роздробленість Русі й еволюція державності / В.Бодрухин // Пам'ять століть. — 2000. — №4. — С. 26-30.
- ✓ Борисов Н.С. Церковные деятели средневековой Руси XIII-XVII вв. / Н.С.Борисов. — М., 1988.
- ✓ Ботвинник М. Откуда есть пошел букварь / М.Ботвинник. — Минск, 1983.
- ✓ Брайчевский М.Ю. Об «антах» Псевдомаврикия / М.Ю.Брайчевский // Советская этнография. — 1953. — №2.
- ✓ Брайчевський М.Ю. Біля джерел слов'янської державності / М.Ю.Брайчевський. — К., 1964.

- ✓ Брайчевський М.Ю. З історії слов'яно-візантійських війн VI ст. Війна 550-551 рр. / М.Ю.Брайчевський // Етнокультурні процеси в Південно-Східній Європі в I тисячолітті н.е. — К.-Львів, 1999.
- ✓ Бровко Н.П. Генезис міст Польщі в IX — XIII століттях / Н.П.Бровко // Вісник Київського національного університету імені Т.Шевченка. Історія. — 2000. — Вип. 43. — С. 32-37.
- ✓ Брудницька Л. Дух хана Кубрата: Коріння болгарського народу віднайдено на українській землі / Л.Брудницька // Політика і культура. — 2001. — №35. — С. 32-33.
- ✓ Буганов В.И. Эволюция феодализма в России: Социально-экономические проблемы / В.И.Буганов, А.А.Преображенский, Ю.А.Тихонов. — М., 1980.
- ✓ Буданова В.П. Великое переселение народов. Этнополитические и социальные аспекты / Буданова В.П., Горский А.А., Ермолова И.Е. — М., 1999.
- ✓ Будовниц И.У. Монастыри на Руси и борьба с ними крестьян в XIV-XVI веках / И.У.Будовниц. — М., 1966.
- ✓ Бычков А. Киевская Русь: Страна, которой никогда не было? / Алексей Бычков. — М., 2007.
- ✓ Бычков А. Происхождение славян / Алексей Бычков. — М., 2007.
- ✓ Бычков А. Энциклопедия славянской мифологии / Алексей Бычков. — М., 2008.
- ✓ Бычков В.В. Русская средневековая эстетика. XI-XVII века / В.В.Бычков. — М., 1992.
- ✓ Васильев А.А. История Византийской империи. От начала крестовых походов до падения Константинополя / А.А.Васильев. — СПб., 2000.
- ✓ Введение христианства на Руси / Отв. ред. А.Д.Сухов. — М., 1987.
- ✓ Великая хроника о Польше, Руси и их соседях XI-XIII веков / Под ред. В.Л.Янина. — М., 1987.
- ✓ Верба И.А. Нашествие монголо-татар на Русь. Куликовская победа / И.А.Верба // История (приложение к газете «Первое сентября»). — 2002. — 16-31 июля (№27/28). — С. 8-24; 1-7 августа (№29). — С. 8-13.
- ✓ Верба И.А. Первый государь всея Руси / И.А.Верба // Школа. — 1998. — №6. — С. 69-71.
- ✓ Веселовский С.Б. Феодальное землевладение в Северо-Восточной Руси / С.Б.Веселовский. — М.-Ленинград, 1947.
- ✓ Византийский земледельческий закон / Под ред. И.П.Медведева. — Ленинград, 1984.
- ✓ Відейко М. Напередодні Русі: VIII — початок IX ст. / М.Відейко // Голос України. — 2006. — 7 червня. — С. 12-13.
- ✓ Відейко М. Особливості економіки та політики на Русі / М.Відейко // Голос України. — 2007. — 19 вересня. — С. 12-13.
- ✓ Війна скіфів із персами за царювання Дарія. Версія Геродота із Галікарнасу // Історія в середніх і вищих навчальних закладах України. — 2005. — №8. — С.19-20.
- ✓ Власов В. І роздерлася руська земля: Роздробленість Київської Русі /

- В.Власов // Історія України. — 2002. — №3. — С. 36-41.
- ✓ Власто А.П. Запровадження християнства у слов'ян. Вступ до середньовічної історії слов'янства / А.П.Власто. — К., 2004.
  - ✓ Волошина Т.А. Языческая мифология славян / Т.А.Волошина, С.Н.Астапоп. — Ростов-н/Д., 1996.
  - ✓ Волощук О. Ярослав Мудрий — погляд крізь віки / О.Волощук // Науковий світ. — 2004. — №6. — С.14-15.
  - ✓ Всемирная история: В 24-х томах. — Минск, 1996. — Т. 7, 8.
  - ✓ Гайдай М. Ідеї Відродження і Бароко в слов'янському фольклорі / М.Гайдай // Народна творчість та етнографія. — 2006. — №1. — С. 79-89.
  - ✓ Гвоздь М. Міфи і правда про трьох братів слов'янських / М.Гвоздь // Українське слово. — 2006. — №19. — С. 8.; №20. — С. 8; №21. — С. 8; №22. — С. 8; №23. — С. 8,9.
  - ✓ Герберштейн С. Записки о Московии / С.Герберштейн. — М., 1988.
  - ✓ Головка А.Б. Древняя Русь и Польша в политических взаимоотношениях X — первой трети XIII вв. / А.Б.Головка. — К., 1988.
  - ✓ Головка О.Б. Держава Романовичів та Золота Орда (40-50-ті рр. XIII ст.) / О.Б.Головка // Український історичний журнал. — 2004. — №6. — С. 3-16.
  - ✓ Горбаненко С.А. Землеробство слов'ян останньої чверті I тис. н.е. / С.А.Горбаненко // Археологія. — 2006. — №3. — С.73-79.
  - ✓ Горский А. Ветви славянского древа: «Славинии» раннего средневековья: как складывались государства у славян: VI-VIII вв. / А.Горский // Родина. — 2001. — №9. — С. 22-23.
  - ✓ Горский А.А. Политические центры восточных славян и Киевской Руси: проблемы эволюции / А.А.Горский // Отечественная история. — 1993. — №6.
  - ✓ Горский А.А. Проблема происхождения названия «Русь» в современной советской историографии / А.А.Горский // История СССР. — 1983. — №3. — С. 131-137.
  - ✓ Горский А.А. Русь в конце X — начале XII века: территориально-политическая структура («земли» и «волости») / А.А.Горский // Отечественная история. — 1992. — №4.
  - ✓ Горський В. Книга і книжники в Київській Русі / В.Горський // Київська Русь. — 2007. — №1. — С.193-212.
  - ✓ Горський В.С. Святі Київської Русі / В.С.Горський. — К., 1994.
  - ✓ Грачев В.П. Сербская государственность в X–XIV вв. / В.П.Грачев. — М., 1972.
  - ✓ Греков Б.Д. Киевская Русь / Б.Д.Греков. — М., 1953.
  - ✓ Греков Б.И. Мир истории: русские земли XIII-XV вв. / Б.И.Греков. — М., 1986.
  - ✓ Григорьев Ю. Владимир Красное солнышко, или перестройка №1 / Ю.Григорьев // Наука и религия. — 2004. — №9. — С.18-23.
  - ✓ Гудзенко О. Духовні ідеали Київської Русі як джерела формування національно-християнської моралі / О.Гудзенко // Сіверянський літопис. — 2003. — №4. — С.23-28.

- ✓ Гудзь-Марков А. Домонгольская Русь в летописных сводах V-XIII вв. / Алексей Гудзь-Марков. — М., 2008.
- ✓ Гумилев Л.Н. Древняя Русь и Великая Степь / Л.Н.Гумилев. — М., 1989.
- ✓ Гуревич А.Я. Походы викингов / А.Я.Гуревич. — М., 1996.
- ✓ Гусакова Н.А. Из истории борьбы плебейской оппозиции против феодально-католической реакции в начале гуситского движения (1419-1422 гг.) / Н.А.Гусакова. — Минск, 1963.
- ✓ Гуситское движение в освещении современников. Источники и материалы для практических занятий / Сост. и пер. Л.П.Лаптева. — М., 1992.
- ✓ Данилевский И.Н. Древняя Русь глазами современников и потомков (IX-XII вв.) / И.Н.Данилевский. — М., 1999.
- ✓ Данилова Л.В. Сельская община в средневековой Руси / Л.В.Данилова. — М., 1994.
- ✓ Дворник Ф. Славяне в европейской истории и цивилизации / Ф.Дворник. — М., 2001.
- ✓ Дегтярев А.Я. Русская деревня в XV-XVII веках. Очерк истории сельского расселения / А.Я.Дегтярев. — Ленинград, 1980.
- ✓ Денисов О. Прабатьківщина слов'ян / О.Денисов, М.Ведейко // Голос України. — 2005. — №181. — С.8-9.
- ✓ Дигтярев А. Два центра зарождения русской государственности / А.Дигтярев, И.Фроянов // Лепта. — 1992. — №1. — С. 165-171.
- ✓ Дідух Л. Ремесло у Київській Русі / Л.Дідух // Історія в школах України. — 2005. — №5. — С.41-43.
- ✓ Дмитриева Н.А. Краткая история искусств / Н.А.Дмитриева. — М., 1989.
- ✓ Домановський А.М. Окремі елементи зовнішньоторговельної політики візантійського уряду та рання історія Давньоруської держави / А.М.Домановський // Археологія. — 2005. — №2. — С. 34-46.
- ✓ Досталь М.Ю. Словистика: между пролетарским интернационализмом и славянской идеей (1941-1948) / М.Ю.Досталь // Славяноведение. — 2007. — №2. — С.17-31.
- ✓ Древняя Русь в свете зарубежных источников. — М., 1999.
- ✓ Древняя Русь: Город, замок, село. — М., 1985.
- ✓ Дубов И.В. Спорные вопросы этнической истории северо-восточной Руси IX-XIII вв. / И.В.Дубов // Вопросы истории. — 1990. — №5.
- ✓ Духовные и договорные грамоты великих и удельных князей XIV-XVI вв. — М., 1950.
- ✓ Егоров В.Л. Историческая география Золотой Орды в XIII-XIV вв. / В.Л.Егоров. — М., 1985.
- ✓ Егоров В.Л. Русь и ее южные соседи в X-XIII веках / В.Л.Егоров // Отечественная история. — 1994. — №6.
- ✓ Еманов В.Е. Рорик Ютландский и летописный Рюрик / В.Е.Еманов // Вопросы истории. — 2002. — №4. — С. 127-137.
- ✓ Етнічні процеси у середньовічному слов'янському світі // Український історичний журнал. — 2001. — №3. — С. 3-47.
- ✓ Етнокультурні процеси у Південно-Східній Європі в I тисячолітті н.е. —

К.; Львів, 1997.

- ✓ Ждан Б. Золота Орда / Б.Ждан // Визвольний шлях. — 1968. — №3. — С. 292-299; №4. — С. 415.
- ✓ Забловський А. Українсько-польська модель міжетнічних взаємин (XI-XVII ст.) / А.Забловський // Народна творчість та етнографія. — 2004. — №3. — С. 62-69.
- ✓ Завітневич В. Володимир Святий як політичний діяч / В.Завітневич // Хроніка-2000. — 2007. — В.69-70. — С.81-202.
- ✓ Залізник Л. Давньоруська народність: Нова версія старого міфу / Л.Залізник // Урок української. — 2004. — №4. — С. 50-55.
- ✓ Залізник Л. Походження східних слов'ян / Л.Залізник // Дивослово. — 2001. — №3. — С. 26-28.
- ✓ Залізник Л.Л. Первісна історія України: Навч. посіб. для студ. історич. спец. вищих навч. закладів / Ін-т українознавства Київ. ун-ту ім. Тараса Шевченка / Л.Л.Залізник. — К., 1999.
- ✓ Зимин А.А. В канун грозных потрясений / А.А.Зимин. — М., 1986.
- ✓ Зимин А.А. Витязь на распутье: Феодальная война в России XV в. / А.А.Зимин. — М., 1991.
- ✓ Зимин А.А. И.С.Пересветов и его современники / А.А.Зимин. — М., 1958.
- ✓ Зимин А.А. Россия на рубеже XV-XVI столетий / А.А.Зимин. — М., 1982.
- ✓ Иванов С.А. Оборона балканских провинций Византии и проникновение «варваров» на Балканы в первой половине VI в. / С.А.Иванов // Византийский временник. — 1984. — Т. 45.
- ✓ Иванова О.В. К вопросу о характере земельной ренты в Малой Польше в XVI-XVII вв. / О.В.Иванова // Ежегодник по аграрной истории Восточной Европы. 1960. — К., 1962.
- ✓ Иванова О.В. О путях интеграции иноплеменников в Византийской империи в VII-X вв. (преимущественно на примере славян) / О.В.Иванова // Византия между Западом и Востоком. Опыт исторической характеристики. — СПб., 2001.
- ✓ Ивина Л.И. Крупная вотчина Северо-Восточной Руси конца XIV — первой половины XVI в. / Л.И.Ивина. — Ленинград, 1979.
- ✓ Иловайский Д. Становление Руси / Дмитрий Иловайский. — М., 2005.
- ✓ Иловайский Д.И. История России: Киевский период / Д.И.Иловайский. — М., 2008.
- ✓ Исаевич Я.Л. Гродские и земские акты — важнейший источник по истории аграрных отношений в Речи Посполитой в XV-XVIII вв. / Я.Л.Исаевич // Ежегодник по аграрной истории Восточной Европы. 1961. — Рига, 1963.
- ✓ Истоки: Откуда есть пошли славяне // Родина. — 2001. — №1/2. — С. 20-85.
- ✓ Историографические исследования по славяноведению и балканистике. — М., 1984.
- ✓ Историография истории южных и западных славян. Учебное пособие. — М., 1987.
- ✓ История Болгарии: В 2-х т. — М., 1954. — Т. 1.

- ✓ История Византии: В 3-х тт. / Отв. ред. С.Д.Сказкин. — М., 1967. — Т. 1.
- ✓ История Европы: В 8-ми т. — М., 1992.
- ✓ История зарубежного искусства. — М., 1984.
- ✓ История крестьянства в Европе. Эпоха феодализма: В 3-х т. / Гл. ред. З.В.Удальцова. — М., 1986. — Т. 1.
- ✓ История культур славянских народов: В 3-х т. — Т. 1. Древность и Средневековье. — М., 2003.
- ✓ История Польши: В 3-х томах. — М., 1954. — Т. 1.
- ✓ История России в трех томах / Под ред. А.Н.Сахарова. — М., 1996.
- ✓ История России с древнейших времен до 1861 г. (Под ред. Н.И.Павленко). — М., 1996.
- ✓ История русской литературы XI-XVII веков / Под ред. Д.С.Лихачева. — М., 1980.
- ✓ История средних веков (V–XV века). Хрестоматия / Сост. В.Е.Степанова, А.Я.Шевеленко. — М., 1980. — Ч. 1; 1981. — Ч. 2.
- ✓ История средних веков (XV-XVII века). Хрестоматия. — М., 1981.
- ✓ История СССР: Учеб. для ист. фак. пед. ин-тов. Т. 1. С древнейших времен до 1861 года / Под ред. Епифанова П.П., Мавродина В.В. — М., 1983.
- ✓ История Югославии: В 2-х т. — М., 1963.
- ✓ История южных и западных славян. Курс лекций / Под ред. Г.Ф.Матвеева и З.С.Ненашевой. — М., 1998. — Т. 1-2.
- ✓ История южных и западных славян. Курс лекций. — М., 1979.
- ✓ История южных и западных славян. — М., 1957; 1979; 1998 (том 1).
- ✓ Источниковедение истории южных и западных славян (феодалный период) / Отв. редактор Л.П.Лаптева. — М., 1999.
- ✓ Історія західних і південних слов'ян (з давніх часів до ХХ ст.). Курс лекцій / За ред. В.І.Ярового. — К., 2001.
- ✓ Історія південних та західних слов'ян: Підруч. для студ. іст. фак. вузів / Ред. Гранчак І.М., Кізченко А.Ф., Чорній В.П. — К., 1987.
- ✓ Історія світової культури. — К., 2001.
- ✓ Історія української та зарубіжної культури. — К., 2001.
- ✓ Історія Центрально-Східної Європи. Посібник / За ред. Л.Зашкільняка. — Львів, 2001.
- ✓ Йордан. О происхождении и деяниях гетов / Е.Скржинская. — СПб., 1997.
- ✓ Каждан А.П. Очерки истории Византии и южных славян / Каждан А.П., Литаврин Г.Г. — СПб., 1998.
- ✓ Казакова Н.А. Антифеодалные еретические движения на Руси XIV — начала XVI в. / Н.А.Казакова, Я.С.Лурье. — М.-Ленинград, 1955.
- ✓ Казакова Н.А. Вассиан Патрикеев и его сочинения / Н.А.Казакова. — М.-Ленинград, 1960.
- ✓ Казакова Н.А. Очерки по истории русской общественной мысли. Первая треть XVI в. / Н.А.Казакова. — Ленинград, 1970.
- ✓ Кандоба И. Жизнь и деятельность Ивана Калиты / И.Кандоба // Молодая гвардия. — 2006. — №7/8. — С. 164-172.
- ✓ Каргалов В.В. Внешнеполитические факторы развития феодальной Руси /

- В.В.Каргалов. — М., 1967.
- ✓ Каргалов В.В. На границах Руси стоять крепко! Великая Русь и Дикое Поле. Противостояние XIII- XVIII вв. / В.В.Каргалов. — М., 1998.
  - ✓ Каргалов В.В. Освободительная борьба Руси против монголо-татарского ига / В.В.Каргалов // Вопросы истории. — 1969. — №2, 3, 4.
  - ✓ Карташев А.В. Очерки по истории русской церкви / А.В.Карташев. — Т. 1-2. — М., 1992-1993.
  - ✓ Кацва Л.А. История России VIII-XV вв. / Л.А.Кацва, А.Л.Юрганов. — М., 1993.
  - ✓ Каштанов С.М. Социально-политическая история России конца XV — первой половины XVI в. / С.М.Каштанов. — М., 1967.
  - ✓ Кизилев Ю.А. Земли и княжества Северо-Восточной Руси в период феодальной раздробленности (XII-XV вв.) / Ю.А.Кизилев. — Ульяновск, 1982.
  - ✓ Кирпичников А.Н. Ледовое побоище 1242 г. (новое осмысление) / А.Н.Кирпичников // Вопросы истории. — 1994. — №5. — С. 162-170.
  - ✓ Кирпичников А.Н. Русь и варяги: Русско-скандинавские отношения домонгольского времени / Кирпичников А.Н., Дубов И.В., Лебедев Г.С. // Славяне и скандинавы. — М., 1986.
  - ✓ Киселева Г.Н. Киевский воевода Свенельд / Г.Н.Киселева // Вопросы истории. — 2006. — №8. — С.153-156.
  - ✓ Кіндратенко А.М. Матеріали до історії Скитії-України IV-V ст. Походження та дії гунів. Кн.2. Гуни в описі Пріска Панійського / А.М.Кіндратенко. — Х., 2002.
  - ✓ Кланица З. Первые славяне в среднем Подунавье и в Полабье / Кланица З., Тржештик Д. // Раннефеодальные государства и народности (южные и западные славяне. VI–XII вв.). — М., 1991.
  - ✓ Клибанов А.И. Реформационные движения в России в XIV — первой половине XVI в. / А.И.Клибанов. — М., 1960.
  - ✓ Климов Е.В. Причины гибели великого князя Святослава I Игоревича / Е.В.Климов // Вопросы истории. — 2008. — №11. — С. 155-160.
  - ✓ Кліменко С.І. Розробка уроків за темою "Слов'яни та їхні сусіди" / С.І.Кліменко // Історія та правознавство. — 2007. — №22-24. — С.77-87.
  - ✓ Клюг Э. Княжество Тверское (1247-1485 гг.) / Э.Клюг. — Тверь, 1994.
  - ✓ Клюг Э. Соперница Москвы: Тверское княжество (1247-1458) / Э.Клюг // Родина. — 1994. — №10. — С. 41-43.
  - ✓ Ключевский В.О. Курс русской истории / В.О.Ключевский // Сочинения: В 9-ти т. — М., 1987-1990. — Т. 1-2.
  - ✓ Ключевский В.О. Сказания иностранцев о Московском государстве / В.О.Ключевский. — М., 1991.
  - ✓ Княгиня Ольга // Все для учителя. Фізичне виховання, ОБЖ. — 2006. — №13-14. — С.59-61.
  - ✓ Князьков С.А. Допетровская Русь / С.А.Князьков. — М., 2005.
  - ✓ Кобрин В.Б. Власть и собственность в средневековой России / В.Б.Кобрин. — М., 1985.

- ✓ Кобрин В.Б. Становление деспотического самодержавия в средневековой Руси / В.Б.Кобрин, А.Л.Юрганов // История СССР. — 1991. — №4.
- ✓ Кобычев В.П. В поисках прародины славян / В.П.Кобычев. — М., 1973.
- ✓ Ковалів П. До питання про виникнення східнослов'янських націй / П.Ковалів // Визвольний шлях. — 1969. — №5. — С. 631.
- ✓ Козак Д.Н. До проблеми походження слов'ян у Дністрово-Дніпровському межиріччі / Д.Н.Козак // Археологія. — 2006. — №2. — С.44-52.
- ✓ Колесник М. Вивчення історії південних та західних слов'ян науково-історичними товариствами Лівобережної України (70-ті роки ХІХ ст. — 30-ті роки ХХ ст.) / М.Колесник // Рідна школа. — 2003. — №10. — С.51-52.
- ✓ Колесник М. Внесок науково-історичних товариств Лівобережної України у розвиток вітчизняного слов'янознавства (70-ті роки ХІХ ст. — 30-ті роки ХХ ст.) / М.Колесник // Київська старовина. — 2004. — №1. — С.97-104.
- ✓ Колычева Е.И. Аграрный строй России XVI века / Е.И.Колычева. — М., 1987.
- ✓ Константин Багрянородный. Об управлении империей: Текст, перевод, комментарий. — М., 1991.
- ✓ Копанев А.И. Крестьянство русского Севера в XVI в. / А.И.Копанев. — Ленинград, 1978.
- ✓ Копилов С.А. Виникнення історії славістики як нового напрямку слов'янознавчих досліджень в Україні (друга половина ХІХ ст.) / С.А.Копилов // Історія в середніх і вищих навчальних закладах України. — 2006. — №4. — С.16-21.
- ✓ Королюк В.Д. Славяне и восточные романцы в эпоху раннего средневековья / В.Д.Королюк. — М., 1985.
- ✓ Костомаров Н.И. Мысли о федеративном начале в Древней Руси / Н.И.Костомаров // Український історичний журнал. — 1993. — №10. — С. 121-132.
- ✓ Костомаров Н.И. Русская история в жизнеописаниях ее главнейших деятелей / Н.И.Костомаров. — Кн. I-III. — М., 1990-1992.
- ✓ Котляр М. Давньоруська держава кінця ХІ — початку ХІІ ст.: Від усобиць до стабілізації / М.Котляр, В.Отрощенко // Український історичний журнал. — 1997. — №2. — С. 18-28.
- ✓ Котляр М. З історії міжкнязівських відносин на Русі доби удільної роздробленості / М.Котляр // Історія України. — 2002. — Листопад (№41). — С. 1-7.
- ✓ Котляр М. Князівські клани в дипломатичному суперництві за Київ (середина ХІІ ст.) / М.Котляр // Київська старовина. — 2002. — №1. — С. 10-23.
- ✓ Котляр М. Причини настання удільної роздробленості на Русі / М.Котляр // Київська старовина. — 1997. — №3/4. — С. 62-76.
- ✓ Котляр М. Структура Галицько-Волинського літопису / М.Котляр // Другий міжнародний конгрес українців. Львів, 22-28 серпня 1993 року. Ч.1. — Л., 1994. — С.15-19.

- ✓ Котляр М. Усні джерела Галицько-Волинського літопису / М.Котляр // Київська старовина. — 2004. — №1. — С.1-11.
- ✓ Котляр Н.Ф. Древнерусская государственность / Н.Ф.Котляр. — СПб., 1998.
- ✓ Кочин Г.Е. Сельское хозяйство на Руси конца XIII — начала XVI в. / Г.Е.Кочин. — М.-Ленинград, 1965.
- ✓ Кралюк П. Чи приймав князь Володимир Святославич іслам ? (маловідомі аспекти зовнішньої політики Київської Русі в X ст.) / П.Кралюк // Людина і політика. — 2004. — №5. — С.52-60.
- ✓ Краткая история Болгарии. С древнейших времен до наших дней. — М., 1987.
- ✓ Крип'якевич І. Всесвітня історія: У 3-х кн. — Кн. 2. Середньовіччя і нові часи. — К., 1995.
- ✓ Кром М.М. Политический кризис 30-40-х годов XVI века / М.М.Кром // Отечественная история. — 1998. — №5.
- ✓ Кузьмин А.Г. Падение Перуна: становление христианства на Руси / А.Г.Кузьмин. — М., 1988.
- ✓ Кулаков В.И. Славянская симфония / В.И.Кулаков // Наука в России. — 2003. — №5. — С. 72-79.
- ✓ Кульпин Э.С. Золотая Орда: судьбы поколений / Э.С.Кульпин // Восток. — 2006. — №6. — С. 26-41; 2007. — №1. — С. 44-55.
- ✓ Курбатов Г.Л. Христианство: Античность. Византия. Древняя Русь / Курбатов Г.Л., Фролов Э.Д., Фроянов И.Я. — Л., 1988.
- ✓ Кучкин В.А. Дмитрий Донской / В.А.Кучкин // Вопросы истории. — 1995. — №5.
- ✓ Кучкин В.А. Русь под игом: как это было / В.А.Кучкин. — М., 1991.
- ✓ Кучкин В.А. Формирование государственной территории Северо-Восточной Руси в X-XIV вв. / В.А.Кучкин. — М., 1984.
- ✓ Лазарев В.Н. Древнерусские мозаики и фрески XI-XV вв. / В.Н.Лазарев. — М., 1973.
- ✓ Лазарев В.Н. Русская иконопись. От истоков до начала XVI в. / В.Н.Лазарев. — М., 1983.
- ✓ Лаптева Л.П. Гуситское движение в Чехии / Л.П.Лаптева. — М., 1990.
- ✓ Лаптева Л.П. Письменные источники по истории Чехии периода феодализма (до 1848 г.) / Л.П.Лаптева. — М., 1985.
- ✓ Лаптева Л.П. Русская историография гуситского движения (40-е годы XIX в. — 1917 г.) / Л.П.Лаптева. — М., 1978.
- ✓ Лебедев Г.С. Вернемся к началу: О гипотезе происхождения славян / Г.С.Лебедев // Знание-сила. — 1986. — №10. — С. 17-19.
- ✓ Леонтьев А.К. Образование приказной системы управления в Русском государстве / А.К.Леонтьев. — М., 1961.
- ✓ Лимонов Ю.А. Владимиро-Суздальская Русь. Очерки социально-политической истории / Ю.А.Лимонов. — Ленинград, 1987.
- ✓ Липшиц Е.Э. Византийское крестьянство и славянская колонизация / Е.Э.Липшиц // Византийский сборник. — М.; Ленинград, 1945.

- ✓ Литаврин Г.Г. Болгария и Византия в XI–XII вв. / Г.Г.Литаврин. — М., 1960.
- ✓ Литаврин Г.Г. Славинии VII–IX вв. Социально-политические организации славян / Г.Г.Литаврин // Этногенез народов Балкан и Северного Причерноморья: Лингвистика, история, археология. — М., 1984.
- ✓ Литаврин Г.Г. Условия развития болгарской культуры в XI–XII вв. / Г.Г.Литаврин // История и культура Болгарии. — М., 1981.
- ✓ Литаврин Г.Г. Формирование и развитие Болгарского раннефеодального государства (конец VII — начало XI в.) / Г.Г.Литаврин // Раннефеодальные государства на Балканах. VI–XII вв. — М., 1985.
- ✓ Литаврин Г.Г. Формирование и развитие Болгарского раннефеодального государства (конец VII — начало XI в.) / Г.Г.Литаврин // Как была крещена Русь. — М., 1988.
- ✓ Литаврін Г. Дипломатія руської княгині Ольги / Г.Литаврін // Хроніка-2000. — 2007. — В.67-68. — С.311-384.
- ✓ Ловмянський Х. Русь и норманни / Х.Ловмянський. — М., 1985.
- ✓ Лотоцький О. Хрещення Руси за кн. Володимира Великого / О.Лотоцький // Хроніка-2000. — 2007. — В.69-70. — С.228-244.
- ✓ Любимов Л. Искусство Древней Руси / Л.Любимов. — М., 1974.
- ✓ Мавродин В.В. Образование единого Русского государства / В.В.Мавродин. — Ленинград, 1951.
- ✓ Манусевич А.Я. Очерки по истории Польши / А.Я.Манусевич. — М., 1952.
- ✓ Мартышин О.В. Вольный Новгород. Общественно-политический строй и право феодальной республики / О.В.Мартышин. — М., 1992.
- ✓ Маршак Б.И. Перещепинский клад / Б.И.Маршак, К.М.Скалон. — Ленинград, 1972.
- ✓ Миллер А.И. Очерк польской истории (X в. — 1918 г.) / А.И.Миллер // Преподавание истории в школе. — 1990. — №1.
- ✓ Милов Л.В. Великорусский пахарь. Особенности российского исторического процесса / Л.В.Милов. — М., 1998.
- ✓ Милов Л.В. Природно-климатический фактор и особенности российского исторического процесса / Л.В.Милов // Вопросы истории. — 1992. — №4-5.
- ✓ Мининков Н.А. Донское казачество в эпоху позднего средневековья (до 1671 г.) / Н.А.Мининков. — Ростов-на-Дону, 1999.
- ✓ Мироненко О.М. "Перша релігійна реформа" князя Володимира або третій антихристиянський терор / О.М.Мироненко // Вісник Київського національного університету. Сер. Історія. — 2002. — Вип.63-64. — С.106-108.
- ✓ Мицик Ю. Опис Московської держави у хроніці О.Гваньїні / Ю.Мицик // Історичний журнал. — 2006. — №1. — С. 86-97.
- ✓ Мишулин А.В. Древние славяне в отрывках греко-римских и византийских писателей по VII в. н.э. / А.В.Мишулин // Вестник древней истории. — 1941. — №1.
- ✓ Мишулин А.В. Древние славяне и судьбы Восточно-Римской империи /

- А.В.Мишулин // Вестник древней истории. — 1939. — №1.
- ✓ Мішин В. Війни східних слов'ян / В.Мішин // Народна армія. — 1999. — 14 вересня. — С. 4-5.
  - ✓ Мохнач В. Ничего не было: О татаро-монгольском иге / В.Мохнач // Огонек. — 2002. — №30. — С. 48-50.
  - ✓ Моця О. Київська Русь: Етапи формування державної території / О.Моця // Археологія. — 2001. — №1. — С. 42-50.
  - ✓ Назаров В. Стояние на Угре / В.Назаров // Вокруг света. — 2007. — №10. — С. 152-162.
  - ✓ Наливайко В. Гуситський рух і Україна: З історії чесько-українських зв'язків / В.Наливайко // Хроніка-2000. — 1999. — №25/26. — С. 76-88.
  - ✓ Наливайко С. Аспарух: ім'я засновника Болгарської держави у світлі індоіранських фактів / С.Наливайко // Українознавство. — 2005. — №4. — С. 246-252.
  - ✓ Насонов А.Н. Монголы и Русь / А.Н.Насонов. — М.-Л., 1940.
  - ✓ Наумов Е.П. Господствующий класс и государственная власть в Сербии XIII–XV вв. / Е.П.Наумов. — М., 1974.
  - ✓ Наумов Е.П. К историографии Законника Стефана Душана / Е.П.Наумов // Славяно-балканские исследования. — М., 1972.
  - ✓ Наумов Е.П. Становление и развитие Сербской раннефеодальной государственности / Е.П.Наумов // Раннефеодальные государства на Балканах. VI–XII вв. — М., 1985.
  - ✓ Наумов Е.П. Экономическое положение Сербского государства в середине XIV в. / Е.П.Наумов // Хозяйство и общество на Балканах в средние века. — Калинин, 1978.
  - ✓ Наумов Є.П. Болгарське середньовіччя (VII–XIV ст.) в дослідженнях радянських істориків / Є.П.Наумов // Проблеми слов'янознавства. — Вип. 24. — Львів, 1981.
  - ✓ Нефедов С.А. Монгольские завоевания и формирование российской цивилизации / С.А.Нефедов // Вопросы истории. — 2006. — №2. — С. 113-123.
  - ✓ Нидерле Л. Славянские древности / Л.Нидерле. — М., 2001.
  - ✓ Новиков А. Норманны и Древняя Русь / А.Новиков // Новый журнал. — 1998. — №1. — С. 132-144.
  - ✓ Новосельцев А.П. Образование Древнерусского государства и его первый правитель / А.П.Новосельцев // Вопросы истории. — 1991. — №2.
  - ✓ Носов Н.Е. Очерки по истории местного управления Русского государства первой половины XVI века / Н.Е.Носов. — М.-Ленинград, 1957.
  - ✓ Носов Н.Е. Становление сословно-представительных учреждений в России / Н.Е.Носов. — Ленинград, 1969.
  - ✓ Озолин А.И. Бюргерская оппозиция в гуситском движении. Социально-политические требования / А.И.Озолин. — Саратов, 1973.
  - ✓ Озолин А.И. Из истории гуситского движения / А.И.Озолин. — Саратов, 1962.
  - ✓ Озолин А.И. Томаш Штитный — идеолог дворянского крыла бюргерской

- оппозиции в предгуситской Чехии / А.И.Озолин // Славянский сборник. — Саратов, 1972.
- ✓ Озолин А.И. Ян Гус о феодальном государстве / А.И.Озолин // Вопросы славянской филологии. — Саратов, 1963.
  - ✓ Очерки истории культуры славян. — Вып. 1. — М., 1996.
  - ✓ Очерки русской культуры XVI в.: В 2-х ч. — М., 1977.
  - ✓ Памятники литературы Древней Руси. Конец XV — первая половина XVI века. — М., 1984.
  - ✓ Памятники литературы Древней Руси. Середина XVI века. — М., 1985.
  - ✓ Памятники литературы древней Руси: Начало русской литературы. XI-начало XII в. — М., 1978.
  - ✓ Памятники права Киевского государства X-XIII вв. — М., 1953.
  - ✓ Панеях В.М. Кабальное холопство на Руси в XVI в. / В.М.Панеях — Ленинград, 1967.
  - ✓ Пастернак Я. Ранні слов'яни в історичних, археологічних та лінгвістичних дослідженнях / Я.Пастернак // Український історик. — 1973. — №1/2. — С. 88-106; №3/4. — С. 69-83.
  - ✓ Пахльовська О. Польща-Україна-Росія: Бермудський трикутник: слов'янські народи в пошуках справжньої батьківщини / О.Пахльовська // Сучасність. — 2008. — №3/4. — С. 60-80.
  - ✓ Пашуто В.Т. Героическая борьба русского народа за независимость. XIII в. / В.Т.Пашуто. — М., 1956.
  - ✓ Перевезенцев С.В. К вопросу о специфике русской политической мысли XI-XVII вв. / С.В.Перевезенцев // Вестник Московского университета. Серия 12: Политические науки. — 2008. — №4. — С. 11-22.
  - ✓ Петров Н. Походження слов'ян / Н.Петров. — К., 1972.
  - ✓ Петрухин В.Я. Начало этнокультурной истории Руси IX-XI веков / В.Я.Петрухин. — Смоленск, 1995.
  - ✓ Петрухин В.Я. Очерки истории народов России в древности и раннем Средневековье / В.Я.Петрухин, Д.С.Раевский. — М., 2004.
  - ✓ Платонов С.Ф. Лекции по русской истории / С.Ф.Платонов. — М., 1993.
  - ✓ Плахонин А. К вопросу о территориальном устройстве Древнерусского государства / А.Плахонин // Слов'янські обрії / НАН України; Український комітет славістів; Нац. б-ка України імені В.І. Вернадського. Вип.1. — К., 2006. — С.358-362.
  - ✓ Плиний Старший. Естественная история // Вестник древней истории. — 1949. — №2.
  - ✓ Повесть временных лет по Лаврентьевскому списку. — М.-Ленинград, 1950.
  - ✓ Полное собрание русских летописей. — М., 1962. — Т. 1-2.
  - ✓ Полосин И.И. Социально-политическая история России XVI — начала XVII в. / И.И.Полосин. — М., 1963.
  - ✓ Польские мыслители эпохи Возрождения. Сборник текстов / Подбор, ред. и прим. И.С.Нарского. — М., 1960.
  - ✓ Поляков А.Н. Древнерусская цивилизация: основные черты социального

- строю / А.Н.Поляков // Вопросы истории. — 2006. — №9. — С.67-86.
- ✓ Поляков А.Н. Древнерусская цивилизация: основы политического строя / А.Н.Поляков // Вопросы истории. — 2007. — №3. — С.50-69.
  - ✓ Поляков А.Н. Образование древнерусской цивилизации / А.Н.Поляков // Вопросы истории. — 2005. — №3. — С. 72-89.
  - ✓ Попова А.Д. Русь и славяне в поисках прародины: Ритмы истории / А.Д.Попова. — М., 2004.
  - ✓ Поссевино А. Исторические сочинения о России XVI в. / А.Поссевино. — М., 1983.
  - ✓ Практикум з історії середніх віків / Укл. Кривонос В.П. — Львів, 1999.
  - ✓ Практикум по истории СССР с древнейших времен до конца XVIII века. — М., 1976.
  - ✓ Пресняков А.Е. Российские самодержцы / А.Е.Пресняков. — М., 1990.
  - ✓ Принятие христианства народами Центральной и Юго-Восточной Европы и крещение Руси. — М., 1988.
  - ✓ Присяжнюк В. Виникнення і розвиток Давньоруської держави / В.Присяжнюк // Історія України. — 2003. — Листопад (№44). — С. 1-6.
  - ✓ Приходнюк О. Дунайська теорія походження слов'ян (Реальність чи фантазія Печерника Нестора) / О.Приходнюк // Пам'ять століть. — 1999. — №1. — С. 81-87.
  - ✓ Прицак О. Відкіль єсть пішла руськая земля? / О.Прицак // Сучасність. — 1978. — №3. — С. 48-73.
  - ✓ Проблеми походження та історичного розвитку слов'ян. — К.: Львів, 1997.
  - ✓ Пронштейн А.П. Великий Новгород в XVI в. / А.П.Пронштейн. — Харьков, 1957.
  - ✓ Равинский П. Сербская физиономия Белграда / П.Равинский // Родина. — 2006. — №9. — С. 54-58.
  - ✓ Развитие этнического самосознания славян в эпоху зрелого феодализма. — М., 1989.
  - ✓ Разин Е.А. История военного искусства: В 3-х т. / Е.А.Разин. — М., 1957. — Т. 2.
  - ✓ Разумовская Л.В. Очерки по истории польских крестьян в XV-XVI вв. / Л.В.Разумовская. — М., 1968.
  - ✓ Разумовская Л.В. Очерки по истории польских крестьян. От древних времен до XV века / Л.В.Разумовская. — М.; Ленинград, 1958.
  - ✓ Раннефеодальные государства и народности (южные и западные славяне VI — XII вв.). — М., 1991.
  - ✓ Раннефеодальные государства на Балканах. VI-XII вв. / Отв. ред. Г.Г.Литаврин. — М., 1985.
  - ✓ Рапов О.М. Русская церковь в IX — первой трети XII в. Принятие христианства / О.М.Рапов. — М., 1998.
  - ✓ Раппопорт П.А. Древнерусская архитектура / П.А.Раппопорт. — СПб., 1993.
  - ✓ Ричка В. Київська Русь: Проблеми, пошуки, інтерпретації / В.Ричка // Український історичний журнал. — 2001. — №2. — С. 22-23.

- ✓ Ричка В. Княгиня Ольга / В.Ричка. — К., 2004.
- ✓ Ричка В.М. Знаки влады: Организация та форми репрезентації верховної влады в Київській Русі / В.М.Ричка // Український історичний журнал. — 2009. — №1. — С.67-83.
- ✓ Ричка В.М. Про склад і структуру великокнязівського двору середньовічного Києва / В.М.Ричка // Український історичний журнал. — 2007. — №3. — С.4-16.
- ✓ Романов А. «Свободные» смерды / А.Романов // История (приложение к газете «Первое сентября»). — 2001. — 23-31 августа (№32). — С. 10-14.
- ✓ Романов Б.А. Люди и нравы Древней Руси / Б.А.Романов. — М., 1990.
- ✓ Романовы. Исторические портреты, 1613-1762 / Под ред. А.Н.Сахарова. — М., 1997.
- ✓ Русанова И.П. Славянские древности VI-VII вв.: Культура пражского типа / И.П.Русанова. — М., 1976.
- ✓ Рыбаков Б.А. Из истории культуры Древней Руси / Б.А.Рыбаков. — М., 1984.
- ✓ Рыбаков Б.А. Язычество древних славян / Б.А.Рыбаков. — М., 1981.
- ✓ Сазонова А.С. Социально-политические и национальные требования в учении Яна Гуса / А.С.Сазонова // Учен. зап. Ин-та славяноведения. — М., 1958. — Т. 16.
- ✓ Сахаров А.М. Города Северо-Восточной Руси XIV-XV вв. / А.М.Сахаров. — М., 1959.
- ✓ Сахаров А.М. Образование и развитие Российского государства в XIV-XVII вв. / А.М.Сахаров. — М., 1969.
- ✓ Сахаров А.Н. Балканские походы Святослава и дипломатия Древней Руси / А.Н.Сахаров // Вопросы истории. — 1982. — №2. — С. 81-107.
- ✓ Сборник документов по социально-экономической истории Византии/ Отв. ред. Г.А.Косминский. — М., 1951.
- ✓ Свак Д. К вопросу об оценке деятельности Ивана Пересветова / Д.Свак // Studia Slavica. — 1978.
- ✓ Свердлов М. Володимир Святославич святой — князь і людина / М.Свердлов // Хроніка-2000. — 2007. — В.69-70. — С.263-286.
- ✓ Свердлов М.Б. Генезис и структура феодального общества в Древней Руси / М.Б.Свердлов. — Ленинград, 1983.
- ✓ Свердлов М.П. Общественный строй у славян в VI — начале VII века / М.П.Свердлов // Советское славяноведение. — 1977. — №3.
- ✓ Свод древнейших известий о славянах. — М., 1991-1995. — Т.1-2.
- ✓ Сегеда С. Найдавніші історичні витоки слов'янства за даними антропології / С.Сегеда // Народна творчість та етнографія. — 2005. — №6. — С. 18-23.
- ✓ Седов В. Соседи Рима, кельтов и германцев: К началу I тысячелетия н.э. относятся первые известия о славянах в античных источниках / В.Седов // Родина. — 2006. — №4. — С. 6-11.
- ✓ Седов В.В. Происхождение и ранняя история славян / В.В.Седов. — М., 1968.

- ✓ Седов В.В. Русский каганат IX века / В.В.Седов // Отечественная история. — 1998. — №4.
- ✓ Седов В.В. Славяне в древности и раннем средневековье / В.В.Седов. — Т.1-2. — М., 1994, 1995.
- ✓ Семенов-Зусер С. Князь Святослав / С.Семенов-Зусер. — Х.: Кн.-газ. вид-во, 1946. — 59 с.
- ✓ Сербия и Болгария в середине XIV в. // Социально-экономическая и политическая история Юго-Восточной Европы. — Кишинев, 1980.
- ✓ Симоненко М.О. Військове мистецтво слов'ян Київської Русі / М.О.Симоненко // Історія та правознавство. — 2005. — №5. — С.7-9.
- ✓ Сеницына Н.В. Максим Грек в России / Н.В.Сеницына. — М., 1977.
- ✓ Сеницына Н.В. Третий Рим. Истоки и эволюция русской средневековой концепции (XV-XVI вв.) / Н.В.Сеницына. — М., 1998.
- ✓ Система государственного феодализма в России. Сб. статей. — М., 1993.
- ✓ Скіфія. — Х., 2005.
- ✓ Скляренко В.Г. Походження назви Русь / В.Г.Скляренко // Мовознавство. — 2005. — №6. — С. 3-17; 2005. — №3/4. — С. 33-46.
- ✓ Скляренко В.Г. Русь і варяги / В.Г.Скляренко. — К., 2006.
- ✓ Скрипник М. Політична думка в Київській Русі / М.Скрипник // Історія України. — 2004. — №35. — С.11-14.
- ✓ Скрынников Р.Г. Трагедия Новгорода / Р.Г.Скрынников. — М., 1994.
- ✓ Славяне и скандинавы. — М., 1986.
- ✓ Славяне на Днестре и Дунае. — К., 1983.
- ✓ Славяне Юго-Восточной Европы в предгосударственный период. — К., 1990.
- ✓ Славянская мифология: Энциклопедический словарь. — М., 1995.
- ✓ Славянский мир: Общность и многообразие // Родина. — 2006. — №4. — С. 1-145.
- ✓ Смирнов И.И. Очерки политической истории Русского государства 30-50-х годов XVI века / И.И.Смирнов. — М.-Ленинград, 1958.
- ✓ Соловьев С.М. История России с древнейших времен / С.М.Соловьев // Сочинения: В 15-ти кн. — М., 1959-1966. — Кн. 2-4.
- ✓ Соловьев С.М. Сочинения. Кн. III-VII. История России с древнейших времен / С.М.Соловьев. — Т. 5-13. — М., 1989-1991.
- ✓ Солонська Н. Бібліотека Ярослава Мудрого і початок розвитку науки в Київській Русі (XI століття) / Н.Солонська // Історія України. — 2004. — №47. — С.1-4.
- ✓ Солонська Н. Ярослав Мудрий — державний діяч, книжник / Н.Солонська // Вісник Книжкової палати. — 2004. — №5. — С.53-57.
- ✓ Спорные вопросы отечественной истории XI-XVIII вв. — М., 1990.
- ✓ Средневековая Русь. XIII-XIV века // Родина. — 2003. — №11. — С. 9-143.
- ✓ Станиславский А.А. Гражданская война в России XVII в. Казачество на переломе истории / А.А.Станиславский. — М., 1990.
- ✓ Степ С. Варяги: До теорії походження варягів / С.Степ // Визвольний шлях. — 1968. — №4. — С. 415.

- ✓ Стефанович П.С. Государство и церковь в домонгольской Руси / П.Стефанович // Вопросы истории. — 2002. — №7. — С. 41-59.
- ✓ Судебники XV-XVI веков / Под ред. Б.Д.Грекова. — М.-Ленинград, 1952.
- ✓ Терещенко Ю. Становлення старокиївської держави і процес державотворення у Західній Європі (VI-IX ст.) / Ю.Терещенко // Історія України. — 1996. — №7. — С. 1-3.
- ✓ Терещенко Ю. Християнізація Русі-України до Володимирового хрещення і європейський контекст / Ю.Терещенко // Історія України. — 1996. — №10. — С. 1-3.
- ✓ Тихомиров М.Н. Россия в XVI столетии / М.Н.Тихомиров. — М., 1962.
- ✓ Тищенко К. Походження назв літописних слов'янських племен / К.Тищенко // Народна творчість та етнографія. — 2006. — №1. — С.4-16. — №3.
- ✓ Толочко А.П. Князь в Древней Руси: власть, собственность, идеология / А.П.Толочко. — К., 1992.
- ✓ Толочко О.П. Київська Русь / О.П.Толочко, П.П.Толочко. — К., 1998.
- ✓ Толочко П.П. Давня історія України. В 3-х тт.: Первісне суспільство. 1 / Ред. Станко В.Н. — К., 1997.
- ✓ Толочко П.П. Историчні портрети: Із іст. давньоруської та європейської політики X-XII ст. / П.П.Толочко. — К., 1990.
- ✓ Толочко П.П. Киев и Киевская земля в эпоху феодальной раздробленности XII-XIII вв. / П.П.Толочко. — К., 1980.
- ✓ Толочко П.П. Ярослав Мудрий / П.П.Толочко. — К., 2002.
- ✓ Трепавлов В.В. Золотая орда в XIV-XV веках / В.В.Трепавлов // Преподавание истории в школе. — 2004. — №2. — С. 25-29.
- ✓ Трепавлов В.В. Кочевники южнорусских степей / В.В.Трепавлов // Преподавание истории в школе. — 2007. — №3. — С. 36-45.
- ✓ Трубецкой Н.С. Наследие Чингизхана / Н.С.Трубецкой. — М., 1999.
- ✓ Удальцова З.В. Идейно-политическая борьба в ранней Византии (по данным историков IV-VII вв.) / З.В.Удальцова. — М., 1974.
- ✓ Уолкер С.С. Чингиз-хан / С.С.Уолкер. — Ростов-на-Дону, 1998.
- ✓ Федака С. Любецький з'їзд князів 1097 року — контрапункт давньоруської історії / С.Федака // Історія України. — 1999. — Квітень (№15). — С. 4-6.
- ✓ Флоря Б.Н. Судьбы Кирилло-Мефодиевской традиции / Б.Н.Флоря. — СПб., 2000.
- ✓ Фоменкова В.М. Статуты Казимира III как источник по истории аграрных отношений в феодальной Польше / В.М.Фоменкова // Славянский архив. — М., 1963.
- ✓ Франклин С. Начало Руси. 750-1200 / С.Франклин, Д.Шеппард. — СПб., 2000.
- ✓ Фрейденберг М.М. Города-коммуны Далматинского побережья / М.М.Фрейденберг, А.В.Чернышов // Раннефеодальные государства на Балканах. — М., 1985.
- ✓ Фрейденберг М.М. Дубровник и Османская империя / М.М.Фрейденберг. — М., 1984.

- ✓ Фрейденберг М.М. Крестьянство на Балканах в XII-XVIII вв. / М.М.Фрейденберг. — Калинин, 1984.
- ✓ Фрейдзон В.И. История Хорватии. Краткий очерк с древнейших времен до образования республики (1991 г.) / В.И.Фрейдзон. — СПб., 2001.
- ✓ Фроянов И.Я. Древняя Русь. Опыт исследования истории социальной и политической борьбы / И.Я.Фроянов. — М.-СПб., 1995.
- ✓ Фроянов И.Я. Киевская Русь: Очерки социально-политической истории / И.Я.Фроянов. — Ленинград, 1980.
- ✓ Фроянов И.Я. Киевская Русь: Очерки социально-экономической истории / И.Я.Фроянов. — Ленинград, 1974.
- ✓ Хозяйство и общество на Балканах в средние века. — Калинин, 1978.
- ✓ Хорошев А.С. Политическая история русской канонизации (XI-XVI вв.) / А.С.Хорошев. — М., 1986.
- ✓ Хорошкевич А.Л. Русское государство в системе международных отношений конца XV — начала XVI в. / А.Л.Хорошкевич. — М., 1980.
- ✓ Хрестоматия памятников феодального государства и права стран Европы. — М., 1961.
- ✓ Хрестоматия по истории средних веков / Под ред. Н.П.Грацианского и С.Д.Сказкина. — М., 1950.
- ✓ Хрестоматия по истории средних веков: В 3 т. / Под ред. С.Д.Сказкина. — М., 1961. — Т.1-3.
- ✓ Хрестоматия по истории южных и западных славян: В 3-х т. / Отв. ред. М.М.Фрейденберг. — Минск, 1987. — Т. 1.
- ✓ 1987-1991. — Т. 1.
- ✓ Цебрій І.В. Держава, суспільство і культура західних слов'ян у середньовічну добу / І.В.Цебрій // Актуальні питання всесвітньої історії та методика їх викладання. — Полтава, 2006. — С. 101-115.
- ✓ Цукерман К. Два етапа формування Древнерусського державства / К.Цукерман // Археологія. — 2003. — №1. — С. 76-99.
- ✓ Чарушников В. Кто такой Александр Невский? / В.Чарушников // Москва. — 2003. — №5. — С. 189-197.
- ✓ Черепнин Л. Русские феодальные архивы XIV-XV веков: В 2-х т. / Л.Черепнин. — М., 1948-1951.
- ✓ Черепнин Л.В. Образование русского централизованного государства в XIV-XV веках / Л.В.Черепнин. — М., 1960.
- ✓ Чиркович С. Сербия: Средние века / С.Чиркович. — М., 1996.
- ✓ Чорній В. Історія Болгарії / Володимир Чорній. — Львів, 2007.
- ✓ Чрня З. История хорватской культуры / З.Чрня. — Загреб, 1965.
- ✓ Чуркина И.В. Первые государственные объединения словенцев / И.В.Чуркина // Вопросы истории. — 2007. — №4. — С. 126-141.
- ✓ Шапиро А.Л. Проблемы социально-экономической истории Руси XIV-XVI вв. / А.Л.Шапиро. — Ленинград, 1977.
- ✓ Шилов Ю.А. Истоки славянской цивилизации / Межрегиональная академия управления персоналом / Ю.А.Шилов. — К., 2004.
- ✓ Шип Н. Етимологія і семантика терміна «Русь» / Н.Шип // Історія

- України. — 2003. — Лютий (№7). — С. 10-13.
- ✓ Шип Н.А. Дискусія про термін Русь / Н.А.Шип // Український історичний журнал. — 2002. — №6. — С. 92-107.
  - ✓ Шишов А.В. Александр Невский / А.В.Шишов. — Ростов-на-Дону, 1999.
  - ✓ Шмидт С.О. Становление Российского самодержавства / С.О.Шмидт. — М., 1973.
  - ✓ Шмурло Е.Ф. История России. IX-XX века / Е.Ф.Шмурло. — М., 2005.
  - ✓ Шокарев С. Русские княжества в XIV-XV столетиях / С.Шокарев // История (приложение к газете «Первое сентября»). — 2003. — 1-7 января (№1). — С. 2-9.
  - ✓ Этногенез народов Балкан и Северного Причерноморья: Лингвистика, история, археология. — М., 1984.
  - ✓ Юсова Н.М. Започаткування в СРСР досліджень із проблем східнослов'янського етногенезу (кінець 1930-х — початок 1940-х рр.) / Н.М.Юсова // Український історичний журнал. — 2005. — №4. — С. 145-159.
  - ✓ Юсова Н.М. Ідейна й термінологічна генеалогія поняття «давньоруська народність» / Н.М.Юсова // Український історичний журнал. — 2006. — №4. — С. 101-129.
  - ✓ Юшков С.В. Очерки по истории феодализма в Древней Руси / С.В.Юшков. — М.-Ленинград, 1939.
  - ✓ Якубский В.А. Проблемы аграрной истории средневековой Польши / В.А.Якубский. — Ленинград, 1975.
  - ✓ Якубский В.А. Славяне в древности. Первые государственные образования у южных и западных славян / В.А.Якубский // Очерки истории южных и западных славян. — Ленинград, 1957.
  - ✓ Янин В.Л. Новгородские посадники / В.Л.Янин. — М., 1962.
  - ✓ Яременко В. Володимир Мономах: князь-державець, князь-письменник / В.Яременко // Українська культура. — 2005. — №7-8. — С.28-30.